

Kirkens politiske engasjement

- Analyse og drøfting av premissgrunnlaget for kirkens konkretisering av etikken i politisk-etiske uttalelser

Av

Håvard Klefstad

AVH501 – Avhandling (30 ECTS)

Master i Kristendomskunnskap

Fag: Systematisk teologi

Veileder: Svein Olaf Thorbjørnsen

Våren 2010

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	5
1.1 Bakgrunn	5
1.2 Tema og problemstilling	6
1.3 Materiale	8
1.4 Metode	9
1.5 Disposisjon	10
2.0 Toregimentslæren	11
2.1 Innledning	11
2.2 Bakgrunnen for læren: Situasjonsbetinget og bibelsk forankring	12
2.3 Kjennetegnene ved læren	13
2.4 Skjelning og ikke splittelse av regimentene	14
2.5 Teologiens utfordring i møte med toregimentslæren	15
2.6 Kort oppsummering	16
3.0 Wisløff og Asheims forståelse av kirkens politiske engasjement	16
3.1 Carl Fredrik Wisløff	16
3.2 Ivar Asheim	19
3.3 Likheter og forskjeller mellom Wisløff og Asheim	23
4.0 Analyse	25
4.1 Innledning – MKRs prinsipielle ståsted	25
4.2 "For menneskelivets skyld..."	26
4.3 Analyse 1: MKRs engasjement mot apartheidregimet i Sør- Afrika	28
4.3.1 Analyseperspektiv	28
4.3.2 Tiltakene mot Sør- Afrika	28
4.3.3 Noen utvalgte tiltak	29
4.3.4 Klassifisering av tiltakene	30
4.3.5 Begrunnelsen for tiltakene	31
4.4 MKR og Wisløff	32

4.5 MKR og Asheim.....	33
4.6 Oppsummering og konkludering	36
5.0 Aalyse 2: "Økonomisk globaliseringsom utfordring til kirkene"	38
5.1 Innledning.....	38
5.2.1 Tiltak/forslag.....	39
5.2.2 Klassifisering av tiltakene	40
5.2.3 Begrunnelsen for tiltakene	41
5.3 MKR og Wisløff	42
5.4 MKR og Asheim.....	44
5.5 Oppsummering og konkludering	46
5.6 Oppsummering av analysekapitlene.....	46
6.0 Drøftelse.....	47
6.1 Innledning.....	47
6.2 Sosialettikkens normgrunnlag.....	48
6.3 Gir Bibelen noen retningslinjer på etisk konkretisering?	51
6.4 Oppsummering	53
6.5 Normgrunnlaget og praktisk politikk	53
6.6 Autoritetsproblemet	54
6.6.1 Samvittigheten.....	55
6.6.2 Konkretiseringsgraden	57
6.6.3 Analyse-sakene	58
6.7 Foreløpig konklusjon og veien videre	61
6.8 Er etisk konkretisering en forutsetning for kirkens sosialetiske troverdighet?	62
6.8.1 Kirken og de globale utfordringene	62
6.8.2 Rådløsheten	63
6.9 Hvilke konsekvenser har konkretisering av politisk-etiske uttaler for kirkens enhet, og bør kirken forholde seg til disse konsekvensene?.....	64
7.0 Sammendrag og konklusjons.....	67

8.0 Litteraturliste70

1.0 Innledning

1.1 Bakgrunn

”Kirkekampen” er en samlebetegnelse på kirkens kamp mot nazismen i Norge under 2. verdenskrig. Kampen gikk ut på at biskopene og de fleste prestene nedla sitt embete i protest mot det nazistiske kirkestyret. Dokumentet som embetsnedleggelsen bygde på, var bekjennelseserklæringen Kirkens Grunn. Dette var en prinsipiell redegjørelse for det teologiske grunnlaget for nedleggelsen av embete. Det teologiske grunnlaget for kirkens motstand mot det nazistiske styret var i hovedsak bygd på en bestemt tolking av forholdet mellom det åndelige og det verdslige regiment i den lutherske toregimentslæren. Et avgjørende prinsipp som ble utledet av toregimentslæren, og som ga grunnlag for kirkelig motstand, var avvisningen av det verdslige regiments egenlovmessighet. Det handler om at både det åndelige og verdslige regiment tilhører Gud og er forpliktet på hans bud, og at kirken i den sammenheng skal være statens våkne samvittighet.¹

Premissene som ble utformet i Kirkens Grunn, ble etter krigen retningsgivende for Den norske Kirke (DnK) med tanke på hvordan forholdet mellom kirke og politikk skal forstås. Selv om det har vært konsensus om premissene, har kirkehistorien i Norge etter 2. Verdenskrig likevel tydeliggjort en indrekirkelig uenighet om hvor grensefeltet går for kirkelig engasjement i det verdslige regiment. Kjernen i uenigheten handler i hovedsak om hvor langt kirken kan gå i sin vurdering av politiske spørsmål.

Engasjement i politiske spørsmål har vist seg som et vanskelig felt for kirken. Erfaringen viser at når den velger å innta en aktørrolle i den norske politiske debatten, blir kirken, nesten uavhengig av sak eller spørsmål, møtt med skepsis fra mange hold. Motviljen kommer både utenfra, og fra kirkens egne. Dette kom særlig til syne på 1980-tallet, der kirkens politiske rolle ble mye debattert i lys av dens aktive engasjement i abortsaken og gjennom kampen mot apartheidregimet i Sør-Afrika. Særlig fokus fikk debatten mellom daværende oslobiskop Andreas Aarflot og Kåre Willoch i lys av kirkens Sør-Afrika engasjement.² Det var en prinsipiell diskusjon om grensen for kirkens politiske engasjement. Den indrekirkelige uenigheten kom blant annet til uttrykk i mange avisinnlegg, der teologiske professorer,

¹ Se teksten *Kirkens Grunn* i T. Austad, 1974: 26-33.

² Debatten foregikk blant annet i det teologiske tidsskriftet *Kirke og kultur* i 1987

biskoper og lekfolk, uttrykte enten støtte til eller kritikk av kirkens politiske engasjement. Kritikken innenfra handler både om at mange føler at en kirke som aktivt tar stilling til et politisk spørsmål er på et sidespor i forhold til det som er kirkens hovedoppgave – forkynne evangeliet – og at politiske spørsmål lett skaper en splittende effekt i kirken, fordi kirkemedlemmene risikerer å være uenig i kirkens vurdering av en politisk sak. Kritikken utenfra, ofte fra politikere og andre samfunnsaktører, inneholder ofte den samme argumentasjonen som den indrekirkelige, men agendaen er forskjellig. Den underliggende faktoren bak kritikken kan ofte være basert på en liberalistisk forståelse av forholdet mellom stat og kirke. I en sekulær stat er det viktig å ha et klart skille mellom stat og kirke, der begge opererer i ulike sfærer. Når kirken engasjerer seg i politiske spørsmål, vil noen si at den bryter en usynlig grense for hva som er definert som kirkens område. *”Kirken bør drive med det den kan, så kan politikere få gjøre det de kan”*, er et typisk utsagn som ofte blir fremført av motstandere av kirkens syn i et politisk spørsmål. Selv om denne retorikken kan handle mye om å temme en meningsmotstander, viser det også at mange oppfatter kirken som en lite legitim aktør i den politiske debatten.

Selv om uenigheten om kirkens politiske rolle er av gammel dato, er det likevel en problemstilling som fortsetter å dukke opp i samfunnsdebatten. Kirkens oppfordring til *”fem års moratorium for tildeling av nye leteområder”* i oljesektoren er et nyere eksempel på det. Dette viser at det fortsatt er behov for å drøfte og klargjøre premissgrunnet for kirkens engasjement i politiske spørsmål.

1.1 Tema og problemstilling

Temaet i oppgaven er kirkens vurdering av politiske spørsmål. Perspektivet i oppgaven er rettet mot premissene for kirkens politiske mandat og hvilke konsekvenser dette gir for kirkens politisk-etiske uttalelser.

Axel Smith definerer politikk som *”en virksomhet som påvirker eller avgjør valg av mål og fordeling av verdier med autoritativ gyldighet for samfunnet”*.³ Definisjonen viser at politikk handler om makt, gjennom evnen til å bestemme hvordan verdiene i samfunnet skal fordeles. Valgene som blir tatt i det politiske rom skjer likevel ikke i et verdimesig vakuum. De innehar bestemte verdipreferanser, som får betydning for menneskers livssituasjon. På

³ Smith 1982:21

denne måten berører den kristne etikken politikken. Gud har skapt alt, han er himmelens og jordens skaper, som innebærer at alle mennesker, troende og ikke-troende, står under Guds vilje. Politikken kan derfor ikke løsrives fra den kristne etikken.⁴ Samtidig er det en vesensforskjell mellom politikk og kirke, som går på bruken av makt. De politiske aktører kan bruke makt, men kirken har ikke mandat til dette. Forholdet mellom kirke og politikk inkluderer derfor både nærhet og avstand samtidig.

Det er forsøket på å skape klarhet om kirkens politiske mandat som er et av formålene med oppgaven. En refleksjon over dette temaet i oppgaven handler i hovedsak om å belyse grenseområdet mellom kirke og politikk, nærmere bestemt hvor konkret kirken kan gå i sine uttalelser før de krysser grensen til "det politiske i politikken"⁵. Fokuset i oppgaven er rettet mot dette problemfeltet.

Problemstillingen er som følger: *Bør kirken komme med politiske konkretiseringer i sine etiske uttalelser om politiske spørsmål, og i tilfelle hvor langt kan den gå?*

"Bør" i ordlyden indikerer to ting for fokuset i oppgaven. Jeg skiller mellom et prinsipielt "kan" og et normativt "bør". I oppgaven må jeg finne ut av om kirken prinsipielt sett "kan" konkretisere sine etiske uttalelser i sosialetiske⁶ spørsmål. Og dersom det er tilfelle, er det nødvendig å drøfte om i hvilken grad de "bør" gjøre det.

Kirken er i denne sammenhengen Den norske kirke (DnK). Dette er en konfesjonell og institusjonell avgrensning som er nødvendig for at oppgaven ikke skal bli for omfattende, og naturlig med tanke på at DnK er det største kirkesamfunnet i Norge.

Oppgaven blir en drøfting av kirkens politiske tilnærming i lys av den lutherske toregimentslæren. Begrepet toregimentslæren har vært omstridt, siden den handler mer om en modell enn om en utfyllende lære. Jeg vil likevel benytte meg av "lære"-betegnelsen, siden det ikke eksisterer et alternativt begrep som har fått gjennomslag i det teologiske miljøet.

⁴ Skjevesland 1984: 128

⁵ Begrepet har sin opprinnelse fra Kirkekampen, se T. Austad 1974: 111f. Begrepet blir nærmere forklart i delen om Ivar Asheim i kap. 3.

⁶ Tor Aukrust definerer sosialetikk som følgende: "Den delen av etikken som handler om de sosiale ordninger og om menneskets forhold til disse personer og fellekap." Se Aukrust 1967:23.

Fokuset i oppgaven er ikke en generell drøfting av kirkens politiske mandat, men på konkretiseringsgraden i politisk-etiske uttalelser. Teorirammen og drøftelsen i oppgaven vil derfor avgrenses ut i fra denne forutsetningen. Det betyr at en teoriramme med en bredere gjennomgang av kirkens politiske mandat vil være på siden av det problemstillingen er ute etter å belyse. Jeg mener derfor det er hensiktsmessig å fokusere på toregimentslæren som et teoretisk rammeverk. Dette betyr ikke at jeg vil utelukke andre relevante perspektiver på sosialetikken, men det er først i drøftelsen det vil bli aktuelt.

1.2 Materiale

I gjennomgangen av toregimentslæren vil jeg anvende Confessio Augustana art. 28. I tillegg vil jeg hente materiale fra teologer som har skrevet utfyllende litteratur om denne læren fra før og samtidig innehar en sterk posisjon innenfor det lutherske fagmiljøet. Hovedsakelig benytter jeg meg av Paul Althaus' bok; "The ethics of Luther", men også materiale fra Tor Aukrust, Carl Fredrik Wisløff og Torleiv Austad vil benyttes.

Valg av materiale i delen om Asheim og Wisløff, er vurdert ut fra det som får frem deres prinsipielle betraktning ved kirkens aktørrolle i politikken. Hos Ivar Asheim har jeg valgt artiklene "*Det politiske i politikken*", "*Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkter*" og "*Vern av skaperverket*", som materiale. Artiklene gir i mer eller mindre grad utfyllende prinsipielle perspektiver i hans syn på kirkens politiske rolle. Hos Carl Fredrik Wisløff vil jeg benytte bøkene "*Ordet fra Guds munn*" og "*Det kristne livet*", samt artikkelen "*Kirkens politiske oppdrag*" i Fast Grunn. Det må presiseres at det eksisterer en viss skjevhet i materialvolum fra Asheim og Wisløff om temaet. Asheim har et mer utfyllende teorimateriale, og får dermed en større plass i teori- og analysedelen. Jeg velger likevel å holde fast på Wisløff, fordi hans perspektiver er viktige i lys av problemstillingen.

Opgaven vil analysere to politiske saker der kirken har kommet med konkrete uttalelser. Sakene jeg vil undersøke nærmere, er uttalelsene mot apartheidregimet i Sør-Afrika på 1980-tallet og sakspapiret "*Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene*" fra 2007. Uttalelsene er hentet fra Mellomkirkelig råd (MKR), et besluttende organ innenfor Den norske kirke. MKR er det organet i kirken som har til oppgave å utforme kirkens syn i internasjonale spørsmål. I innledningen til den første analysesaken, vil jeg starte med en kort oversikt over prinsipielle momenter hentet fra utredningen "*For menneskelivets skyld...*".

Utredningen gir en prinsipiell gjennomgang av MKRs politiske tilnærming. I Sør-Afrika - analysen, er uttalelsene fra MKR hentet fra perioden 1985-1988. Jeg har valgt å begrense meg til denne tidsperioden av to årsaker: det ene er hensynet til materialbegrensning, og den andre er at jeg anser den konkrete tidsperioden som den viktigste i MKRs Sør-Afrika engasjement. Uttalelsen *"Økonomisk globalisering som utfordring til kirken"* er en analyse av tiltakene i dette sakspapiret. Mitt valg av *"Sør-Afrika-saken"*, er grunnet i MKRs omfattende engasjement i saken og den prinsipielle debatten rundt kirkens aktørrolle i politiske spørsmål som fulgte i lys av engasjementet. *"Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene"* er hovedsakelig valgt ut fra tidsavstanden til *"Sør-Afrika-saken"*. Tidsavstanden gir mulighet for å se om MKR har endret sin profil i politisk-etiske uttalelser fra 1980-tallet og til i dag.

I drøftelsen vil jeg bruke mye av den samme litteraturen som har blitt anvendt tidligere i oppgaven. Jeg vil i tillegg trekke inn noen nye kilder som utfyller med relevante perspektiver i møte med drøftelsen.

1.3 Metode

Avhandlingen bygger på hermeneutisk metode innenfor faget systematisk teologi. Oppgaven blir en sosialetisk drøftelse og vil anvende perspektiver fra kristen etikk og dogmatikk, for å besvare problemstillingen.

Toregimentslæren danner tolkningsrammen som problemet skal drøftes innenfor. Fokuset er i vesentlig grad lagt på de prinsipielle sidene og grunnstrukturen ved læren, og i mindre grad på den teologiske begrunnelsen for den. For problemstillingen er toregimentslæren viktig, fordi læren gir rammebetingelsene for kirkens forhold til det verdslige regiment. Det er derfor avgjørende at en drøftelse av kirkens politiske engasjement har sitt utgangspunkt i denne læren. Det må samtidig presiseres at læren ikke gir svar på sosialetiske spørsmål, eller hva kirken kan engasjere seg i, men er et redskap til hjelp for å trekke grensen mellom det åndelige og det verdslige regiment.

Begrunnelsen for å trekke inn teologene Ivar Asheim og Carl Fredrik Wisløff i teoridelen, er en personlig antagelse om at de syn de representerer eksisterer innenfor kirken og derfor er viktige å belyse nærmere i møte med analysen og drøftelsen. Fokuset er på likheter og

forskjeller mellom disse to i synet på kirkens politiske mandat i lys av toregimentslæren. Formålet med denne delen, er å undersøke på hvilken måte MKRs uttalelser evt. korresponderer med de prinsipielle synspunktene til Asheim og Wisløff.

Asheims ståsted kan hevdes å være korresponderende med den hovedlinjen DnK har lagt seg på etter andre verdenskrig, mens Wisløff har vært representant for en mer reservert vurdering til politisk-etiske uttalelser fra kirken. Wisløff representerer mange av de konservative og lavkirkelige innenfor DnK, der mange oppfatter kirkens politiske engasjement som på siden av kirkens "egentlige" oppdrag. Denne gruppen kom blant annet til syne i debatten rundt kirkens forslag om handelsboikott av Sør-Afrika på 1980-tallet, gjennom et stort antall debattinnlegg i aviser. I lys av dette er det viktig å undersøke Wisløffs syn nærmere, og undersøke om noen av hans momenter kan ha relevans for besvarelsen av hovedproblemstillingen.

Analyse av kirkens politiske uttalelser blir bindeleddet mellom teori- og drøftingsdelen i oppgaven. Her vil jeg undersøke hvordan MKR begrunner sine uttalelser og hvor langt MKR går i den etiske konkretiseringen sett fra det teoretiske materialet. Analysen vil ta utgangspunkt i de prinsipielle momentene som har blitt anlagt hos Wisløff og Asheim. Resultatet av analysen danner utgangspunktet for spørsmålene som blir stilt i drøftelsen.

I drøftingskapitlet kommer min egen mening frem. Formålet her er å besvare hovedproblemstillingen. Jeg synes det er hensiktsmessig å begynne med en gjennomgang av viktige sosialetiske grunnprinsipper i Bibelen, og å finne ut om Bibelen kan gi noen ansatser til konkretisering av etikken. Videre vil jeg drøfte ulike problemstillinger som analysen reiser og som er av sentral betydning for oppgavebesvarelsen.

1.4 Disposisjon

Etter innledningskapitlet vil oppgaven bestå av tre deler: teori, analyse og drøftelse.

Kapittel 2 og 3 utgjør teoridelen. Kapittel 2 er gjennomgang av viktige prinsipper som utledes av toregimentslæren. Kapittel 3 belyser teologene Ivar Asheim og Carl Fredrik Wisløffs sine prinsipielle vurderinger av konkretisering av kirkelige politisk-etiske uttalelser i lys av toregimentslæren. Kapitlet avslutter med en sammenligning av de to synene.

Analysedelen er kapittel 4 og 5. Kapittel 4 tar for seg uttalelsene om apartheidregimet i Sør-Afrika, og kapittel 5 er uttalelsen om "Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene".

I kapittel 6 drøfter jeg hovedproblemstillingen i lys av momentene som har kommet frem i oppgaven.

Kapittel 7 er oppsummering og konklusjon.

2.0 Toregimentslæren

2.1 Innledning

Den teoretiske refleksjonen rundt forholdet mellom Gud, kirken og verden, har en historie helt tilbake til oldkirken (Augustin).⁷ En viktig problemstilling har vært i hvilken grad Guds vilje kan erkjennes gjennom skapelsen, og forbindelsen mellom den allmenne og den spesielle åpenbaring. Svaret som gis, har avgjørende betydning for kirkens forståelse av sitt ansvar i verdslige spørsmål og kirkens relasjon til staten. Kirkehistorisk eksisterer det to konfesjonelle ytterpunkter i tolkingen av dette forholdet: Den katolske kirke og Den reformerte kirke. Den katolske kirke tar utgangspunkt for sitt syn i naturretten. I følge katolsk tolkingstradisjon er naturretten en objektiv orden fra skapelsen av, som kan avleses i selve skaperverket. Det er en skaperorden, og kirkens oppgave er å tolke naturretten.⁸ Begrunnelsen for det, er at naturretten fullstendigjøres og fullkommengjøres gjennom den spesielle åpenbaringen. I sammenheng med at kirken er ufeilbar i tolkning av åpenbaringen, bindes samvittigheten også på det naturrettslige området. I Den reformerte kirke spiller den naturlige lov en tilbaketrasket rolle. Calvins utgangspunktet er at alt herredømme på jorden er et avbilde av Kristi Herredømme. Dermed opphører en distinksjon mellom det åndelige og verdslige, ettersom begge områdene er bundet av Guds ord. Staten får ikke en naturrettlig forankring, den forankres i Guds ord. De styrende må derfor lytte til Ordets forkynnelse, for å kunne bedømme sin gjerning rett.⁹ Den lutherske forståelsen av relasjonen mellom kirke og stat, er en mellomposisjon av Den katolske og Den reformerte.

I Confessio Augustana art. 28 utformer Melanchton, Luthers nære venn og medarbeider, prinsippene for det som har blitt kalt toregimentslæren i luthersk teologi. Læren har til

⁷ Asheim 1989: 121

⁸ Aukrust 1967: 44

⁹ Asheim 1989:122

hensikt å klargjøre at Gud styrer verden på ulike områder, med forskjellige virkemidler, som ikke må sammenblandes med hverandre. De to områdene kalles for det verdslige og det åndelige regiment, og Gud vil styre gjennom dem begge.

Det er viktig å ha i bakhodet at læren om de to regimentene ble skrevet i en tidsalder med helt andre samfunnsstrukturer og begrepsbetydninger enn det vi har i dagens moderne samfunn. Når Luther for eksempel bruker begrepet stat, er det ikke en moderne, demokratisk stat det er snakk om, men fyrsten og hans tjenere. En stat som er "nøytral" i forhold til kristendommen, var også langt i fra virkelighetshorisonten til Luther. Folket og kirken var en enhet, og både fyrsten og hans tjenere var kirkens barn.¹⁰ Forståelsen av Luthers samtid er nødvendig å ta i betraktning, når vi skal redegjøre for hva Luther sier om det åndelig og verdslige regiment. Det er likevel mulig å finne grunnprinsipper bak den historiske konteksten i læren, som er relevante for nåtidens teologi og samfunn - og i vårt tilfelle - forholdet mellom kirke og politikk.

2.2 Bakgrunnen for læren: Kontekstuell og bibelsk forankring

Den kontekstuelle forklaringen bak toregimentslæren, var en reaksjon på det Luther oppfattet som en myndighetsoverskridelse hos biskopene i pavekirken, fordi de ikke skilte mellom sine rolle som biskop og det arbeidet de utførte for keiseren. Læren skiller derfor mellom fullmaktene biskopene har etter "menneskelig rett" og hvilken myndighet de har etter "guddommelig rett". Luther sier følgende: *"Hvis biskopene har sverdets makt, har de det ikke ved evangeliets myndighet, men etter menneskelig rett, gitt dem av konger og keisere til den borgerlige forvaltning av deres gods. Dette er imidlertid en annen funksjon enn evangeliets embede."*¹¹ Luthers hovedanliggende er at biskopene ikke har det samme mandatet i det åndelige og det verdslige regiment. Det innebærer blant annet at kirken ikke kan bruke sin åndelige makt til å fremme verdslige mål, eller omvendt.

Selv om utformingen av de to regimentene som Gud styrer verden på har en kontekstuell forklaring, er den teologiske begrunnelsen for læren hos Luther forankret i Skriften. Skriftkildene som i særlig grad hadde betydning for Luther, var Bergpreken (Matt. kap.5-7) og "sverd-begrepet" i Romerbrevet kap.13. Spenningen mellom disse versene og

¹⁰ Wisløff 1983: 193

¹¹ Confessio Augustana art,28. Gjengitt i *Den norske kirkes bekjennelses-skrifter* ved Arve Brunvoll, 1972:88.

bekreftelsen av den naturlige lov i Skriften (f.eks. 1.Mos 9,6), ledet Luther til doktrinen om de to regimentene.¹²

2.3 Kjennetegnene ved regimentene

Det verdslige regiments oppgave er å opprettholde fred og orden i den fysiske, jordiske og midlertidige verden, gjennom samfunnsinstitusjonene.¹³ Horisonten til regimentet er rettet mot det borgelige liv i verden. Det gjelder ikke bare statens aktivitet og politikk i snever forstand, men befatter alle strukturer i det verdslige liv, som familien, arbeidslivet og kulturlivet.¹⁴ Formålet til regimentet er å holde det onde i sjakk og å sikre den ytre rettferdighet for mennesket. Gud vil at hans skapninger skal ha det bra og bevares mot legemlig urettferdighet. Det er Luthers forståelse av den falne skapning som gjennomsyrrer denne tilnærmingen. Guds hensikt med regimentet er å begrense arvesyndens konsekvenser.¹⁵ På den måten er regimentet også en Guds ordning, noe som innebærer at det er Han som har herredømme og styrer. Det er Gud som skaper og opprettholder som virker i dette regimentet. De som styrer samfunnet praktiserer derfor Guds kall og tjener Han når de utformer lover som tvinger til gode gjerninger, og på den måten bevarer verden fra kaos. Virkemiddelet som Gud bruker i dette regimentet er "sverdet", et begrep som Luther henter fra Rom 13,3. Det verdslige sverdet er et synonym på maktbruk og påtvingelse, som gir øvrigheten mandat til å påtvinge lover og dømme de som ikke overholder lovene. Dette er nødvendig for å holde det onde i sjakk og en betingelse for å virkeliggjøre kallet om Guds ytre rettferdighet.¹⁶

Det åndelige regimentet er stedet der mennesket får motta nåden, den indre rettferdigheten og den evige frelsen fra Gud. Horisonten er Guds rike og de kristne, og Gud virker gjennom evangeliet som kirken har fått i oppdrag å forkynne.¹⁷ Det er Gud som frelser og forløser gjennom Jesus Kristus, som virker i dette regimentet. I motsetning til det verdslige "sverdet" er det "ordet" som er styringsmiddelet i det åndelige regimentet. Ordet er evangeliets budskap om Guds tilgivelse og gjenopprettelse av forholdet mellom Gud og

¹² Althaus 1978, 44

¹³ Althaus 1978: 44

¹⁴ Aukrust 1967: 61

¹⁵ Wisløff 1983: 200

¹⁶ Ibid: 195

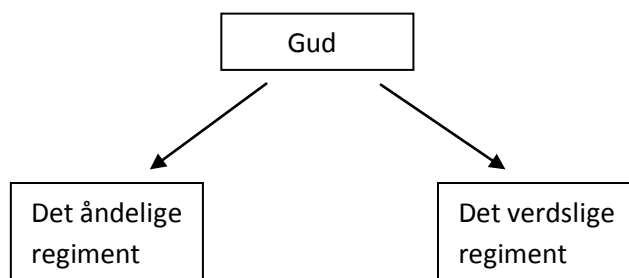
¹⁷ Aukrust 1967: 61

menneske. Dette budskapet mottas i forkynnelsen, sakramentene og det kristne fellesskapet, der Ånden leder mennesket til troen på dette budskapet. Makten ligger dermed i Ordets overbevisningskraft.¹⁸ Kirken, som forvalter av evangeliet, skal derfor bære preg av frivillighet, tilgivelse og kjærlighet i sitt vesen. Maktbruk er ikke et legitimt redskap, og "Ordets sverd" er det eneste middelet kirken kan bruke til å fremme sitt budskap.¹⁹ Det innebærer at kirken ikke kan være ekklesiokratisk²⁰, ved å påtvinge samfunnet lover eller menneskers tro, og styresmaktene i det verdslige regiment har heller ikke mandat til å gripe inn i forkynnelsen av evangeliet og forvaltningen av sakramentene.²¹ Det var nettopp denne sammenblandingen som Luther opponerte mot i datidens pavekirke, og som er agendaen i toregimentslæren. Luther understreker dette ved å si at regimentene må skilles som himmelen er skilt fra jorden.²²

2.4 Skjelning og ikke splittelse av regimentene

Selv om egenskapene og hensikten med regimentene er forskjellige og ikke skal sammenblandes, er de likevel ikke løsrevet fra hverandre, sett fra Luthers ståsted. Gud er den som binder regimentene sammen, ved at han styrer og er nærværende i dem begge. Begge regimentene er derfor like mye til tjeneste for Gud og hans kall.²³

Figur 1.

Sammenhengen mellom regimentene kommer til uttrykk i det kristnes liv, som i sin helhet lever både i Guds rike og i det verdslige samfunn. I kraft av at den kristne er skapt av Gud, er han borger av det verdslige regimente, og i kraft av sin tro på evangeliet er han borger av det

¹⁸ Althaus 1978: 46

¹⁹ Ibid: 58

²⁰ Jeg forstår ekklesiokrati i denne sammenhengen som følgende: Når vekten i kirkens myndighet/makt legges på et formalt og ikke et materielt plan.

²¹ Austad 1972:3

²² Althaus 1978: 60

²³ Ibid: 54

åndelige regimente.²⁴ Denne relasjonen stadfester Luther som gudvillet i sin analyse av Bergpreken, og blir i praksis bekreftet ved at han aksepterer at biskopen både kan arbeide for paven og fyrsten.²⁵

At det verdslige regiment er forankret under Guds vilje, medfører at en løsrivelse av det verdslige regiment fra det åndelige ikke er forenlig med denne forankringen. Selv om samfunnslivet og det politiske området er fornuftens domene med egne spilleregler, er det avhengig av å bli korrigert av Guds lov. Synden gjør at fornuften er utilstrekkelig som veileder av Guds vilje, hevder Luther, som gjør at samfunnslivet ikke kan være overgitt til seg selv og dens egenlovmessighet.²⁶ Det åndelige regiment, der Guds vilje på en spesiell måte åpenbares, blir derfor ansvarlig for at den kristne etikken blir ivaretatt i samfunnslivet og politikken. Oppgaven til regimentet blir å levendegjøre Guds vilje i møte med alle skaperordningene.²⁷ Konkret er det kirken som har dette ansvaret, som forvalter av Guds vilje for mennesket.

2.5 Teologiens utfordring i møte med toregimentslæren

Forståelsen av at det finnes berøringspunkt og det å finne den konkrete grensen mellom regimentene, er to forskjellige ting. Grenseoppgangen mellom etikk og politikk, kirke og samfunn, er komplisert. Toregimentslæren skaper en hårfin balansegang mellom det verdslige regimentets krav på selvstendighet og det åndelige regiments berettigelse til å påvirke politikk og samfunn. Faren for sammenblanding er overhengende. Det er derfor nødvendig at kirken og den kristne etikken er både klar over begrensingene og mulighetene i møte med det verdslige regiment. Det å kunne skjelne mellom maktmidlene i samfunnslivet og kirkens eget mandat som evangeliets forvalter blir helt avgjørende.

I teorien er det enighet om de viktigste prinsippene i toregimentslæren blant lutherske teologer i Norge, som skjelning og ikke splittelse, avvisning av sammenblanding og statens egenlovmessighet. Det teologisk-kirkelige manifestet "Kirkens grunn" fra 2.verdenskrig har vært retningsgivende for Den norske kirke for hvordan forholdet mellom kirke og politikk

²⁴ Austad 1972:4

²⁵ Wisløff 1983: 202

²⁶ Ibid: 200

²⁷ Ibid: 4

²⁷ Austad 1974: 16

skal tolkes i lys av toregimentslæren.²⁸ I praksis eksisterer det likevel uenighet om den begrensing prinsippene setter for kirkens politiske engasjement.

2.6 Kort oppsummering

Gjennomgangen av toregimentslæren viser at intensjonen med læren er å klargjøre kirkens oppdrag i samfunnet. Med utgangspunkt i forståelsen av at Gud styrer i begge regimentene og på den måten binder de sammen, utleder læren viktige prinsipper for forholdet mellom det åndelige og verdslige regiment. Det viktigste prinsippet er at regimentene ikke skal sammenblandes og heller ikke rives fra hverandre. Det at alt står under Guds vilje innebærer en sammenheng mellom kirken og det politiske rom.

I neste kapittel vil jeg se nærmere på teologene Carl Fredrik Wisløff og Ivar Asheim. Mitt fokus er på hvordan de tolker kirkens politiske engasjement i lys av toregimentslæren og hvor konkret dette engasjementet kan uttrykkes i politisk-etiske uttalelser.

3.0 Wisløff og Asheims syn på kirkens politiske engasjement

3.1 Carl Fredrik Wisløff

I forhold til kirkens politiske engasjement har teologien til Wisløff hatt en sterk brodd mot en kirke som velger å komme med konkrete uttalelser i aktuelle politiske saker. Kritikken fra Wisløff mot kirkens politiske engasjement har blant annet vist seg i saker som atomvåpenproblematikken på 1960-tallet og apartheid-regimet i Sør-Afrika på 1980-tallet. Sett fra Wisløffs synsvinkel, oppstår det en sammenblanding mellom regimentene når kirken kommer med konkrete forslag til politiske myndigheter om hva som bør gjøres i en bestemt politisk sak. I et slikt tilfelle mener Wisløff at kirken går utover sitt guddommelige mandat og griper inn i politikkenes domene.²⁹ Wisløff forsterker kritikken ved å trekke sammenligninger til Luthers samtid: ” *Slik opptrådte pavene i middelalderen – de avsatte og innsatte konger, de ville styre og regjere. Det er dette vår lutherske bekjennelse protesterer mot.* ”³⁰ Wisløff setter her likhetstrekk mellom DnK når den støtter en bestemt politisk fremgangsmåte og

²⁹ Wisløff 1986: 37

³⁰ Ibid: 38

pavenes ønske i middelalderen om verdslig makt og det å regjere verden etter kirkens ønsker. Hovedpoenget til Wisløff er at kirkens fullmakt er å tjene evangeliet og forvalte sakramentene, ikke være en politisk aktør.³¹ Dette forklarer hans agenda mot en kirke som kommer med konkretiserende utspill i politiske saker – den overskrider sitt åndelige mandat. En slik kirke vil i Wisløffs øyne ikke være i overensstemmelse med toregimentslæren.

Dette perspektivet betyr likevel ikke at Wisløff står for en full adskillelse mellom regimentene. Wisløff deler synet på de viktigste prinsippene i toregimentslæren som det har vært konsensus om i DnK etter 2.verdenskrig, som for eksempel avvisningen av det verdslige regiments egenlovmessighet. Premisset for det er forståelsen av at det åndelige og verdslige regiment er Guds regiment, som gjør at det verdslige regiment ikke kan løsriveres fra Guds vilje.³² Han påpeker derfor at kirken må *”forkynne at Guds bud er hellige, at de gjelder alle mennesker, og at de omfatter alle menneskelige forhold (...). Det gjelder også samfunnet.”*³³ Kirken har derfor som oppgave å være statens våkne samvittighet, som i praksis betyr at han gir legitimitet til at kirkens stemme må lyde inn i det politiske rom dersom en aktuell sak tydelig viser hva som er Guds vilje, som for eksempel det tidligere apartheidregimet i Sør-Afrika.³⁴ Han er derfor enig i at kirken skal fordømme dette regimet, på bakgrunn av at rasisme er i strid med Guds ord.³⁵ Det som er galt etter Guds vilje, skal påtales. Wisløff kaller dette for det *”profetiske ord”*.³⁶

I lys av toregimentslæren er kirkens mandat, sett fra Wisløffs synsvinkel, å være en etiske veileder for hva som er Guds vilje i samfunnet og politikken. Overskridelse av dette mandatet skjer først når kirken konkretiserer en bestemt handlingsmåte for politikerne. Wisløff skiller her mellom mål og midler for kirkens politiske engasjement. Den etiske bedømmelsen skal være rettet mot de politiske målsetningene og ikke mot de politiske virkemidlene. I forhold til kirkens forslag om handelsboikott i Sør- Afrika, sier Wisløff følgende: *”Her har Den norske kirke gått langt ut over det guddommelige mandat som en kristen kirke har fra Herren, idet man har grepet inn i verdenspolitikken med konkrete*

³¹ Wisløff 1978: 120

³² Austad artikkel om *”Kirkekampens betydning i Carl Fr. Wisløff teologisk tenkning – spesielt med henblikk på to-regimentslæren”* i *Teologen Carl Fredrik Wisløff – en antologi hundre år etter hans fødsel*, se 2008: 120.

³³ Wisløff 1988:106

³⁴ Wisløff 1986: 38

³⁵ Ibid: 38

³⁶ Ibid:36

anvisninger om hva som må gjøres". Dette forklarer han nærmere ved å si at "ikke alle politikerne er enig om at handelsboikott er veien å gå(...). Hvordan kan da Mellomkirkelig Råd opptre med den myndighet den kristne kirke har, til støtte for en bestemt politisk handlingsmåte?"³⁷ Wisløffs konklusjon i den aktuelle saken er at kirken her har trått over grensen som "statens våkne samvittighet" til å bli "statens politiske kommisær".³⁸

I den sammenheng poengterer Wisløff samtidig forskjellen mellom kirken og hva den enkelte kristne mener er Guds vilje i politiske spørsmål. Kristne kan med frimodighet bidra til å påvirke politiske spørsmål og velge den løsningen som man anser for å være i overensstemmelse med hva som er Guds vilje. Wisløff understreker at det må skje ut i fra egen samvittighet og ikke i en tro på at løsningen "representerer Gud og kristendommen og alt som er sant og rett".³⁹ Det vil påtvinge en samvittighetsnød hos andre kristne som velger en annen politiske løsning. Wisløff mener det skjer når kirken velger å komme med forslag til konkretiserende tiltak i et politisk spørsmål.

Skal vi få frem helheten i Wisløffs holdning til kirkens politiske engasjement, er det nødvendig å trekke inn hans perspektiver på den kristne etikken. Et særlig kjennetegn ved Wisløffs etiske tilnærming er at han går langt i å konkretisere etikken for den kristne livsførselen og menigheten. Han sier blant annet følgende: "En kristen som kaster papir på offentlig sted er en dårlig kristen".⁴⁰ Den svært detaljerte veiledningen er et påfallende trekk i lys av hans reservasjon mot å konkretisere etikken i møte med politisk-etiske spørsmål. En forklaringsgrunn er Wisløffs etiske fokus som i hovedsak er eksklusivt kristent. Etikkers område og formål er hos han primært rettet mot den enkelte troende og menigheten. Horisonten i etikken er frelsesperspektivet, som sikter mot å veilede troende mennesker til en kristen livsførsel.⁴¹ Wisløff avviser likevel ikke at den kristne etikken også har et allmennmenneskelig preg, gjennom at det skapte menneske har en begrenset erkjennelse av Guds vilje gjennom erfaring og fornuft.⁴² Den naturlige åpenbaring blir likevel i liten grad en integrert del av etikken til Wisløff. Menneskers etiske erkjennelse og mulighet til å handle

³⁷ Wisløff 1986: 36

³⁸ Ibid: 38

³⁹ Ibid: 36

⁴⁰ Wisløff 1978: 137

⁴¹ Østnors analyse av Wisløffs etikkbok "Det kristne livet. Kortfattet kristen etikk" i *Teologen Carl Fredrik Wisløff – en antologi hundre år etter hans fødsel*, se 2008: 97

⁴² Wisløff 1978: 29

moralsk riktig i lys av skapertanken er lite vektlagt. På den måten får sosialetikken en mindre sentral rolle i Wisløffs etikk. Nedtoningen av skaperperspektivet i etikken kan derfor være en mulig forklaring på hans reserverte holdning til konkretisering av kirkens politiske engasjement.

3.2 Ivar Asheim

Asheim er kanskje den teologen i Norge som i størst grad har diskutert de prinsipielle sidene ved kirkens politiske engasjement i lys av toregimentslæren. Jeg redegjør her først for grensen som Asheim trekker for kirkens politiske mandat, før jeg mot slutten ser på hvilken betydning dette har for Asheims forståelse av konkretisering av kirkens politiske uttalelser hos Asheim.

I forhold til grensen for hva kirken kan si og gjøre i møte med politiske spørsmål, er det to perspektiver Asheim forsøker å holde fast ved. Det første perspektivet er at politikk er gjennomvevet av etikk. Dette medfører at kirken har et ansvar i sin lovforkynnelse til å rette Guds ords lys både mot målene og midlene i politikken. For Asheim blir det uholdbart *"å skjære ut en innerste sirkel i det politiske liv som er unndratt for etisk belysning"*⁴³, fordi alle politiske spørsmål har en etisk side og Guds lov dømmer alt som menneske tenker og gjør.⁴⁴ Asheims poeng er at målet aldri helliger middelet. Det andre perspektivet er at etikk og politikk må skjernes fra hverandre. *"Å foreskrive øvrigheten lover" slik det heter i CA 28.*, er utenfor kirkens mandat og tilhører det politiske området, påpeker Asheim. Kirken har ikke noe med å autorisere juridiske og politiske løsninger, for politikere trenger å være løsningsorienterte og gjøre det som er mest teknisk gjennomførbart og funksjonelt. Å arbeide med handlingsprogram og lover er politiske avveininger som ligger utenfor etikken og kirkens oppdrag, mener Asheim.⁴⁵ Unntaket er dersom avveiningene gjelder ting som ikke kan avveies mot hverandre, f. eks når sosial velferd veies mot menneskeliv på livets bekostning. Da er det ikke lenger snakk om pragmatikk, men om prinsipiell etikk.⁴⁶

Kirkens kall er å videreføre Jesu gjerninger i kjærlighetens og selvoppofrelsens tjeneste, understreker Asheim. Den eneste form for makt som står til kirkelig disposisjon, er derfor

⁴³ Asheim 1990: 36

⁴⁴ Ibid:36

⁴⁵ Asheim 1990: 36

⁴⁶ Ibid:36

kjærligheten og sannhetsmakten.⁴⁷ Disse to kriteriene må derfor kirkens politiske uttalelser måles ut i fra. Maktbegrepet har en avgjørende betydning for hvor skjæringspunktet mellom kirke og politikk går. For å klargjøre dette skjæringspunktet, tar han utgangspunkt i begrepet "makt" hos Max Weber og distingverer mellom "makt" og "herredømme". Weber definerer makt som *"enhver sjanse til å sette sin vilje gjennom, også på tvers av motstand, innenfor en sosial relasjon, uansett hva denne sjansen måtte bero på."*⁴⁸ Asheim vektlegger at "herredømme" er en type makt som inngår i deler av denne definisjonen, i *"muligheten for å finne lydighet for en befaling med et bestemt innhold hos nærmere angitte personer"*.⁴⁹ Maktdefinisjonen til Weber inkluderer både uformell og formell makt, mens "herredømme" er maktutøvelse som baserer seg på formelle over- og underordningsforhold.⁵⁰

Asheims poeng er at kirkens embete ikke kan pålegge en handling verken med bruk av "herredømme" eller "makt".⁵¹ Asheim tar her utgangspunkt i kirkens embete som en tjeneste. Det medfører for det første at det ikke er formalisert lydighetsplikt overfor embete, det vil si "herredømme", og at en handling ikke må skje på en slik måte at den påtvinger kirkens medlemmer noe mot deres egen vilje. Ordets egen overbevisningskraft må avgjøre saken, og alt kirken kan gjøre, er å holde fram Guds ord som det felles forpliktende grunnlag for embete og menighet.⁵² Asheim sier derfor at kirken hele tiden må stille seg selvkritiske spørsmål om det er Ordets tjeneste den utfører, eller om den i virkeligheten er blitt en aktør i den politiske maktkampen.⁵³

Et annet viktig kriterium hos Asheim, er at Ordet som kirken forkynner inn i politikken skal være begrunnet i den allmenne åpenbaring. Utgangspunktet er at kirken ikke skal ha noe nytt å bidra med, noe som betyr at kirken ikke kan gi "ny informasjon" som ligger utenfor politikernes rekkevidde. En sosialetisk uttalelse må derfor bygges på fornuften som blir gitt gjennom Guds skapelse. Asheim begrunner dette med "lex naturae"-tanken hos Luther. Det er den naturlige fornuft som ved skapelsen er nedlagt i ethvert menneske, som det verdslige

⁴⁷ Ibid: 36

⁴⁸ Asheim 1989: 127

⁴⁹ Ibid: 127

⁵⁰ Ibid: 127

⁵¹ Asheim: "Kirken og menneskerettene.Noen prinsipielle synspunkter." Artikkel skrevet for MKR. Upublisert, årstall ukjent.

⁵² Ibid

⁵³ Asheim 1989: 126

regiment styres etter.⁵⁴ Forståelsen av "Lex naturae" gjør at kirkens mandat blir begrenset til den allmenne fornuften når den skal formidle sitt syn i et politisk spørsmål. Kirken har ikke en egen innsikt om hva Guds ord sier i det verdslige regiment som står utenfor rekkevidden til fornuften.⁵⁵

Poenget til Asheim er ikke at kirken skal uttale seg i politiske spørsmål gjennom å forkynne Guds lov inn i det verdslige regiment, men at det må skje slik at politikerne ikke er avhengig av innsikt i det spesiell som Guds ord har å si (frelsen/evangeliet). Kirken vil ellers få makt over politikken, noe som vil bryte med den anti-ekklesiokratiske forståelsen i toregimentslæren.⁵⁶ "Det politiske i politikken"⁵⁷ er en betegnelse på grensen mellom etikk og politikk. Denne overskrides for Asheim når kirken i en uttalelse ikke lenger tar sikte på å vinne den andres vilje gjennom fornuftens overbevisning, men i stedet forsøker å "overmanne" eller overkjøre andres vilje. Det er altså når en handling blir tvunget igjennom på tvers av andres syn på saken. Asheim understreker derfor at kirkens makt er begrenset til den innholdsmessige makten, i kraft av det saklige innhold og overbevisningstygden som fremkommer i uttalelsen.⁵⁸

Så lenge kirken i sine uttalelser holder seg til "overbevisningsmandatet", har heller ikke Asheim noen prinsipielle motforestillinger til at uttalelsene kommer fra en "representativ autoritet"⁵⁹ i DnK. Det sentrale er at uttalelsene er en "klart demonstrert konsekvens av bibelske normer som bekrefter "den naturlige lov" ".⁶⁰ Han vektlegger i stedet nødvendigheten av å ha representative organer i en tid med kompliserte etiske spørsmål. Kirken må derfor gi rom for en bred etisk drøftelse som kan komme fram til en samlet avklaring og utgjøre et relevant bidrag i samfunnsdebatten. Asheim understreker at det også er viktig for å motvirke at kirken havner i et mangfold av individualistiske, etiske syn. Representative dokumenter fra ulike organer i kirken har derfor en viktig og legitim

⁵⁴ Ibid: 123

⁵⁵ Ibid: 124

⁵⁶ Ibid: 124

⁵⁷ Se fotnote 5

⁵⁸ Asheim 1989: 136

⁵⁹ "Representativ autoritet" er en betegnelse på en uformell makt for organer i DnK i kraft av at de er valgt og har beslutningsmyndighet. I teorien har Kirkemøtet og Bispemøtet den høyeste graden av "representativ autoritet" i DnK.

⁶⁰ Asheim 1989: 135

funksjon.⁶¹ Asheim påpeker likevel faren for at uttalelser fra diverse organer kan virke truende mot annerledes tenkende, som kan føle seg overkjørt eller lite inkludert i det kirken har uttalt. Uttalelsene må derfor ta hensyn til dette, for at det ikke skal oppleves som "overmanning" og dermed bryte med kirkens mandat.⁶²

Basert på det jeg har kommet frem til, kan det i lys av det Confessio Augustana art.28 sier om at en kirkelig myndighet ikke skal "gjøre inngrep i fremmed myndighet", oppsummeres følgende kriterier for når Asheim oppfatter en kirkelig uttalelse som "upolitisk": (1) "når den ikke foregir å være bindende for kirkens medlemmer allerede i kraft av at den er uttalt av eller formalt vedtatt av en rettsmessig kirkelig myndighet",⁶³ (2) "når den ikke foregir å ha noen annen autoritet enn det som ligger i begrunnelsen ut fra Guds ord"⁶⁴, og (3) "at den ikke består av pragmatiske overveielser, dvs. praktisk skjønnsmessige vurderinger som går utover det som med nødvendighet gir seg som konklusjon av et etisk resonnement forankret i Skriften."⁶⁵

Hvor konkret?

Etter denne prinsipielle gjennomgangen om skjæringspunktet mellom kirke og politikk hos Asheim, er spørsmålet hvor konkret han mener kirken kan være i sine uttalelser.

Asheims hovedanliggende er å få frem at grensen til det "politiske" eller "upolitiske" ikke bestemmes av hvorvidt en uttalelse er konkret eller abstrakt, generell eller spesifikk. En politisk uttalelse kan derfor ifølge Asheim være like politisk om den er begrenset til generelle prinsipper som i motsatt tilfelle, og konkretisering behøver heller ikke å havne i politisk pragmatisme.⁶⁶ Det sentrale er om autoritetsspørsmålet og skriftgrunnlaget, linjen bakover fra konklusjon til premiss, er tilfredsstillende anlagt. Vekten i en uttalelse må være den bibelske forankringen og argumentasjonsevnen, og ikke at det er et kirkelig organ som har gitt uttalelsen. Det siste tilfellet vil havne innenfor maktbegrepet til Weber.⁶⁷

⁶¹ Ibid: 135

⁶² Ibid: 135

⁶³ Asheim: Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkter.

⁶⁴ Ibid

⁶⁵ Ibid

⁶⁶ Ibid: 11

⁶⁷ Ibid: 12

Hovedpoenget til Asheim er at det er nødvendig at kirken taler konkret, men uten å bli politiserende. Han sier følgende: *"tale til samvittighetene kan man ikke gjøre uten å tale konkret. Etisk bevissthet som ikke er bevissthet om konkrete forhold, er i virkeligheten mangel på bevissthet."*⁶⁸ Kirken må uttale seg " både konkret og praktisk, (...), sette folk på sporet, utløse handlingsvilje."⁶⁹ I følge Asheim virker "generelle formaninger uten konkret innhold (...) deprimerende og handlingslammende."⁷⁰ I møte med denne konkretiseringen tilføyer han et annet viktig element; uttalelsene må få frem at det ikke dreier seg om politikk, men om etikk og livsholdning. Kirken må få fram "meta-dimensjonen" i uttalelsene.⁷¹ Det betyr å avdekke den kristne trosdimensjonen i saken. Kirken må tale annerledes enn politikerne, men likevel like konkret. Den må være etisk konkret, samtidig som den må utformes gjennom en spesiell refleksjon som klarer å tydeliggjøre det kristne perspektivet selv om det inntreffer på det allmenntiske feltet.⁷²

3.3 Likheter og forskjeller mellom Wisløff og Asheim

Det som har kommet frem i gjennomgangen av Wisløffs og Asheims syn på kirkens politiske engasjement, er at de på mange områder har et sammenfallende syn. De deler blant annet den samme forståelsen av viktige prinsipper innenfor toregimentslæren, for eksempel avvisningen av at det åndelig og verdslige regiments kan løsrives fra hverandre. De er dermed enige om at kirken har legitimitet og ansvar for å veilede samfunnet og det politiske området i kraft av at det tilhører Guds regiment. Kirken skal være statens våkne samvittighet, gjennom å opplyse samfunnet om Guds vilje. Om denne oppgaven til kirken, sier Wisløff følgende: *"forkynne at Guds bud er hellige, at de gjelder alle mennesker, og at de omfatter alle menneskelige forhold (...). Det gjelder også samfunnet."* Asheim deler den samme forståelsen. Den kristne etikken har dermed i utgangspunktet et like universelt perspektiv hos begge – hele skaperverket skal gjøres til gjenstand for etisk refleksjon. Likevel kan det her påpekes en nyanseforskjell mellom Wisløff og Asheim som får innvirkning på hvordan de forstår kirkens politiske engasjement. Den naturlige åpenbaring blir i mindre grad integrert i etikken hos Wisløff enn hos Asheim. Dette kan være en delforklaring på

⁶⁸ Asheim 1981:102

⁶⁹ Asheim 1990: 36

⁷⁰ Ibid

⁷¹ Asheim: "Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkt"

⁷² Ibid: 13

hvorfor Wisløff har en mer reservert tilnærming til politikken enn det Asheim har. Dette kommer til uttrykk ved at Wisløff mener at kirken bare skal uttale seg i politiske spørsmål der Guds ord tydelig sier hva som er rett og galt, som for eksempel ved rasisme. Asheim fokuserer mer på "lex naturae"-tanken hos Luther, som åpner opp for et bredere kristenetisk saksengasjement. Fornuften og skriftgrunnlaget knyttes mer sammen hos Asheim og gjør at etikken får et bredere nedslagsfelt i forhold til politiske saker som kirken kan engasjere seg i.

I forhold til kirkens politiske mandat, er det enighet mellom Wisløff og Asheim om en viktig prinsipiell betingelse for dette mandatet: at kirkens eneste maktmiddel er Ordets overbevisningskraft, og at annen form for maktbruk fra kirken vil bryte med tankegangen i toregimentslæren. Selv om de er prinsipielt enige om betingelsene for kirkens mandat i politiske spørsmål, er de samtidig uenig om konsekvensene dette bør gi for kirkens politiske uttalelser. Forskjellen fremheves i synet på mål og midler i møte med politiske saker. Fra Wisløffs ståsted går kirken ut over sitt mandat når den kommer med konkretiserende tiltak for hvordan et politisk spørsmål skal løses. Asheim mener derimot at det er nødvendig at etikken prinsipielt sett må ha muligheten til å kunne belyse både midlene og målsetningene i politikken, fordi politiske virkemidler ikke kan være fritatt fra Guds vilje. Asheim poengterer også at etisk konkretisering er nødvendig fordi *"tale til samvittighetene kan man ikke gjøre uten å tale konkret. Etisk bevissthet som ikke er bevissthet som konkrete forhold, er i virkeligheten mangel på bevissthet."* Han hevder derfor at Kirken må ha mulighet til å konkretisere i politiske uttalelser.

Samvittighetsnøden er et viktig element som forklarer Wisløffs reservasjon mot en kirke som konkretiserer sine uttalelser. Når kirkelige organer kommer med konkretiserende uttalelser, vil det kunne påtvinge de kristne en samvittighetsnød som har et annet syn på saken. Sett fra Wisløffs ståsted, tilhører politiske løsninger det verdslige regiment, og det er opp til den enkelte kristne som samfunnsborger å velge de politiske virkemidlene han selv tror samsvarer best med sin forpliktelse overfor Guds ord. Samvittighetsnøden er også for Asheim et viktig aspekt som kirken må unngå, men han mener i motsetning til Wisløff at det er mulig at representative organer kan unngå dette ved å forankre uttalelsene i Skriften og i saklig overbevisning.

I møte med analysen i neste kapittel tar jeg med meg de prinsipielle momentene som har kommet frem hos Wisløff og Asheim, og undersøker i hvilken grad Mellomkirkelig Råds uttalelser korresponderer med deres prinsipielle ståsted. Ut i fra teoridelen blir fokuset i analysen spesielt rettet mot forholdet premiss – konkretisering, representativ autoritet, samvittighetproblematikken og konkretiseringsgraden.

4.0 Analyse

4.1 Innledning – MKRs prinsipielle utgangspunkt

I møte med analysene "Sør- Afrika" og "Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene", vil jeg anvende Jan Olav Henriksens utredning " For menneskelivets skyld..."⁷³ som kontekstuel bakteppe for å forklare de prinsipielle valgene som MKR tar. Utredningen er en helhetlig fremstilling av Den norske kirkes internasjonale menneskerettighetsengasjement. I møte med dette temaet, tar utredningen samtidig opp prinsipielle spørsmål for hvordan kirkens engasjement skal utøves i praksis. Premissene som diskuteres i utredningen gjelder ikke bare eksplisitt for menneskerettighetssaker, men kan brukes som generelle prinsipper også for andre kirkelige uttalelser i sosialetiske spørsmål. Dette innebærer at utredningen også kan anvendes som et kontekstuel bakteppe i møte med analysen av "Økonomisk globalisering som utfordring for kirkene". Utredningen danner plattformen for Mellomkirkelig Råds menneskerettighetsengasjement og den prinsipielle tilnærmingen til kirkelig uttalelser i sosialetiske spørsmål. Dette bekreftes ved at "*Mellomkirkelig Råd slutter seg til utredningens innhold og anbefaler den for alle nivåer i Den norske kirke som grunnlag for videre refleksjon om og handling for menneskerettighetene*".⁷⁴

Et ankepunkt mot å anlegge prinsipielle perspektiver fra utredningen på analysen av Sør-Afrika, er at utredningen ble utgitt i 1988 og at analysen tar for seg perioden 1985- 1988. Selv om det eksisterer en tidsproblematikk her, mener jeg det likevel er legitimt å anvende utredningen også på saker før 1988. Grunnen til det, er at jeg anser utredningen som en videreføring av den prinsipielle linjen MKR allerede hadde og ikke er et brudd med denne. Hadde det siste vært tilfelle, er det vanskelig å se at MKR ville ha sluttet seg til "utredningens innhold".

⁷³ Henriksen: 1988

⁷⁴ "MKRs menneskerettighets engasjement". Arkivnr 321.1 hos MKR

4.2 "For menneskelivets skyld..."

Før jeg går inn på analysen av Sør-Afrika - uttalelsene, vil jeg derfor gå igjennom noen av de viktigste premissene som blir anlagt i utredningen for kirkens politiske uttalelser: skriftgrunnlaget, autoritet og representativitet og konkretisering.

Skriftgrunnlaget

Utredningen understreker at det må være en sammenheng mellom bibelske verdier og standpunktet når kirken uttaler seg om sosialetiske spørsmål i det verdslige regiment. Denne sammenhengen er ofte skjønnsbasert, noe som betyr at det blir opp til kirken å vise at det eksisterer en sammenheng mellom de grunnleggende bibelske verdiene og den skjønnsmessige konkretiseringen. Den skjønnsmessige konkretiseringen av bibelske normer gjør at kirken ikke har mulighet til å binde den kristne samvittighet, selv om den opererer ut fra bibelske verdier. Men en kristen som har innvendinger mot anvendelsen av skjønnnet må samtidig kunne gjøre dette med en tilsvarende begrunnelse i Skriften, påpeker utredningen at kirken må forplikte den troende på de bibelske normene uavhengig av synet den enkelte har på konkretiseringen fra kirken.⁷⁵ Det som da kan leses ut fra utredningen er at kirken forplikter samvittigheten på premissene for vurderingene, men at konkretiseringen av den bestemte saken i det verdslige regimentet ikke forplikter samvittigheten. Konkret vil det si at når kirken for eksempel fordømmer en politikk som er rasediskriminerende, forpliktes den kristne samvittighet på fordømmelsen, men ikke tiltakene som kirken kommer med mot politikken.

Autoritet og representasjon

Utredningen legger vekt på at kirkens autoritet i sosialetiske spørsmål ligger på anvendelsen av *"bibelske normer kombinert med saksinnsikt og saklig og klar argumentasjon"*.⁷⁶ Autoriteten ligger her i den argumentative styrke det etiske resonnement har på en allmenn fornufts basis, selv om det for kirken er Bibelen som er grunnlaget for det etiske resonnementet.

⁷⁵ Ibid: 57

⁷⁶ Ibid: 59

I forhold til den representative autoriteten, sier utredningen at kirkelige organer må tillegges en *”særskilt autoritet i kraft av sin representativitet”* når de uttaler seg i sosiale spørsmål, samtidig tilføyer det at *”uttalelser fra disse organer bør også være fundert i de samme premisser som uttalelser basert på innsikt, men uten representativitet”*⁷⁷. Tross utdypingen og korrigeringen i det siste sitatet, er det liten tvil om at forståelsen av representativitet bør tillegges en egen autoritet i uttalelser fra kirken. Vektleggingen av den representative autoritet blir forsterket i utredningen ved at den påpeker at autoriteten bør variere ut fra hvor representative organene er, noe som innebærer at Kirkemøtet og Bispemøtet har større tyngde i sine uttalelser enn andre organer som i større grad må basere sin autoritet på innsikt.⁷⁸

Konkretisering

Utredningen påpeker at det er nødvendig med konkrete uttalelser, fordi en etisk situasjon alltid er konkret. Og skal kirken ha en nyttefunksjon, må den etter beste evne være løsningsorientert.⁷⁹ Kirken kan heller ikke tale til samvittigheten uten å være konkret. Utredningen slår også fast at graden av konkretisering heller ikke er etikkens grense i forhold til politikken. Når det gjelder saksengasjement skiller utredningen mellom hva kirken kan og hva den bør uttale seg om. Den slår fast at det på et prinsipielt grunnlag ikke kan settes noen grenser for hvilke saker kirken kan engasjere seg i. *”Kirken skal kunne uttale seg om hva den vil og til hvem den vil”*, fordi kirken er fri til å uttøve sitt kall til å bidra til det gode i alle saker.⁸⁰ Samtidig mener utredningen at kirken må avveie hvilke saker den bør engasjere seg i og hvor spesifikt og direkte de kan uttale seg. I forhold til saksengasjement vektlegger den *”... at Kirken bør uttale seg om når menneskeverdet krenkes uten at politiske myndigheter tar det tilstrekkelig alvorlig, eller når en del av det kristne fellesskap ber om hjelp fra trossøskan.”*⁸¹

⁷⁷ Ibid: 59

⁷⁸ Ibid: 60

⁷⁹ Ibid: 61

⁸⁰ Ibid: 62

⁸¹ Ibid: 62

4.3 Analyse 1: MKRs engasjement mot apartheidregimet i Sør- Afrika

Apartheidregimet i Sør- Afrika varte fra 1948 til 1994. Politisk innbar dette en full adskillelse mellom hvite og svarte i landet. I praksis kom denne politikken tydeligst til uttrykk ved at myndighetene opprettet "homelands", egne områder for svarte afrikanere. 2/3 av svarte afrikanere bodde formelt i disse områdene, som bare dekket 13 % av arealet.⁸² Den norske kirke sitt engasjement mot apartheidpolitikken ble vekket på 1960-tallet, der særlig KVs generalforsamling i Uppsala i 1968 utgjorde et viktig vendepunkt.⁸³ Oppvekkelsen av det sosialetiske engasjementet i Den norske kirke på slutten av 1960-tallet, skapte et behov for et organ hvor sosialetiske spørsmål kontinuerlig kunne drøftes og som hadde handlekraft. Organet fikk etter hvert navnet Mellomkirkelig Råd. Den viktigste saken for organet gjennom 1970- og 1980-tallet ble kampen mot raseskillepolitikken i Sør- Afrika.⁸⁴ Begrunnelsen for det omfattende kirkelige engasjement lå primært i forståelsen av systemets fundamentale krenkelse av menneskeverdet.

4.3.1 Analyseperspektiv

Tiltakene jeg vil se på, strekker seg fra perioden 1985-1988. Mitt fokus er å analysere hvor konkret kirken går til verks. Det jeg vil se nærmere på, er om tiltakene dreier seg om verdier eller konkrete politiske standpunkt, forholdet premiss og konkretisering, og om tiltakene binder samvittigheten. Det overordnede spørsmålet er om det skjer en overskridelse til det "politiske i politikken" i lys av Asheim og Wisløffs premissgrunnlag.

4.3.2 Tiltakene mot Sør- Afrika

Mellomkirkelig Råd gir flere uttalelser til Norges regjering, i et forsøk på å påvirke regjeringen til å gjennomføre nødvendige tiltak for å øke presset mot regimet i Sør- Afrika. I et brev til utenriksminister Sven Stray henstiller MKR til Den norske regjering "om å treffe de nødvendige tiltak for å påvirke regjeringen i Sør- Afrika til å oppheve unntakstilstanden, og understreke overfor regimet der at en varig løsning på den nåværende krise ikke kan komme i stand uten at raseskillepolitikken oppheves. Vi vil også be om at regjeringen snarest treffer tiltak av politisk og økonomisk art som understreker alvoret i situasjonen, i

⁸² <http://www.caplex.no/Web/ArticleView.aspx?id=9335059> – 4 nov. 2009.

⁸³ Bakkevig 1995:17

⁸⁴ Ibid:18

overensstemmelse med de vedtak som Stortinget gjorde tidligere i vår".⁸⁵ MKRs politiske uttalelser i saken kan deles inn tre kategorier. Den første er som dette brevet, (1) legge et generelt press på regjeringen om å handle. (2) Gi sin mening og tilslutning til de tiltakene som regjering/storting kommer med, og (3) komme med egne forslag til tiltak. Jeg vil i hovedsak se på tiltakene innefor den siste kategorien, og da MKRs tiltak mot skipsfart og oljeleveranser, samt spørsmålet om "shell-boikotten"

MKR sitt hovedsiktemål med uttalelsene var å oppnå en avvikling av all handel med Sør-Afrika, så lenge apartheidregimet satt ved makten.⁸⁶

4.3.3 Noen utvalgte tiltak

Her er noen utvalgte tiltak som MKR la fram for utenriksministeren i 1985:⁸⁷

Skipsfart:

1. Øyeblikkelig innføring av registreringsplikt for alle norsk skipsanløp i Sør- Afrika
2. Arbeid for internasjonal registrering av skipsanløp til Sør- Afrika.
3. Losseforbud for sør-afrikanske skip i Norge

Oljeleveranse:

1. Norsk boikott og oppfordring til internasjonal boikott av rederier som frakter olje til Sør- Afrika.
2. UD bes å ta opp med olje- og energidepartementet en utredning av straffetiltak mot oljeselskaper som er aktive i Sør-Afrika. De selskaper som deltar i oljeforsyning til, samt finansiering og distribusjon av olje og oljeprodukter i Sør- Afrika, bør ikke tilgodeses i norsk oljevirkosomhet, verken til havs eller på land. Dette gjelder særlig Shell, BP, Mobil og Caltex-selskapene.

I Stortingsmelding 26 (1985-1986) gikk regjeringen inn for en målsetting om at oljetransport til Sør- Afrika med norskeide skip i det alt vesentlige burde bortfalle, gjennom en henstilling til rederiene i Rederiforbundet om ikke å ta fraktoppdrag til Sør- Afrika og ved å registrere

⁸⁵ Brev datert 25.7. 1985 til Utenriksminister Svinn Stray. Arkivnr. 334.

⁸⁶ Febr. 1985 – "rapport fra den interdepartementale arbeidsgruppen for å vurdere mulige tiltak mot Sør-Afrika" - kommentar fra MKR. Arkivnr. 334.6

⁸⁷ Ibid

anløp.⁸⁸ MKR var positiv til dette forslaget og uttrykte håp om at norske rederier ikke lenger vil transportere olje til Sør- Afrika. MKR kom i den sammenheng med en henstilling om at for eksempel 1. Januar 1987 kunne være en mulig dato for vurdering av ordningens effektivitet. Dersom tiltaket viser seg å ikke være effektivt nok, vil MKR anbefale *”Regjeringen å foreslå lovforbud mot transport av olje til Sør- Afrika på norske skip”*.⁸⁹

Shell-boikotten

I august 1988 vedtok Kirkens Verdensråds sentralkomite å anbefale den internasjonale shell-boikotten, en boikott som hadde fått tilslutning fra anti-apartheidbevegelsen i Europa og USA. Året før hadde det svenske kirkemøte vedtatt en anmodning til svenske menigheter og organisasjoner innen Den svenske kirke om å slutte å kjøpe fyringsolje fra Shell og si opp sine eventuelle kontokort i Shell.⁹⁰ Begrunnelsen for boikotten, var Shells rolle som et av Sør-Afrikas viktigste oljeselskap og hovedleverandør av olje til det sørafrikanske krigsmaskineriet. Den internasjonale kirkelige utviklingen gjorde at MKR så seg nødt til å ta stilling til spørsmålet om boikott av Shell. Rådet kom fram til denne anbefalingen:

*”Mellomkirkelig Råd mener at en boikott av flernasjonale selskaper som leverer olje og andre strategiske varer til Sør-Afrika er et etisk forsvarlig bidrag i kampen mot apartheidsystemet. Som et kirkelig organ finner Mellomkirkelig Råd det vanskelig å gi en oppfordring om boikott av spesielle selskaper. En slik boikott må i første rekke være enkeltmenneskers ansvar.”*⁹¹

4.3.4 Klassifisering av tiltakene

For å få oversikt over tiltakene er det hensiktsmessig å anvende et nivåskjema (se under), som deler inn konkretiseringsgraden.⁹²

Figur2

Nivå	
1	Vurderingen av apartheidregimet. Eks. fordømmelse
2	Vurdering av tiltak mot regimet. Eks. økonomiske sanksjoner
3	Vurdering av å ta ut spesielle sektorer som det rettes søkelys mot

⁸⁸ St.m 26 (1985-86) s.18

⁸⁹ 3.3.1986 : Kommentar fra Mellomkirkelig Råd til Stortingsmelding 26 (1985-86). Arkivnr. 334.

⁹⁰ Notat til MKRs møte, *”Mellomkirkelig Råd og den internasjonale shellboikotten”*. 11.12.1988

⁹¹ Jeg nevner her bare pkt. 5 i *”Vedtak fra Mellomkirkelig Råd for den norske kirke angående boikott av selskaper som leverer olje og andre strategiske varer til Sør-Afrika.”* 12.12.1988. Arkivnr. 334.0

⁹² Nivåinndelingen av konkretisering er hentet fra et internt notat skrevet av daværende generalsekretær i MKR Atle Sommerfeldt den 11.12.1988. Notatet drøfter MKRs stilling til en evt. *”Shell-boikott”*.

4	Å fremheve et selskap innenfor en prioritert sektor og oppfordre til boikott av dette for slik å presse dette selskapet ut av Sør- Afrika
---	---

Nivå 1 og 2 kommer begge frem i brevet som MKR sendte til Utenriksminister Sven Stray, ved at *"raseskillepolitikken bør oppheves"* (nivå 1) og *"treffe tiltak av politisk og økonomisk art"* (Nivå 2). Sammenfattes de andre tiltakene, ser vi at de går under nivå 3, *"vurdering av å ta ut spesielle sektorer som det rettes søkelys mot"*. I saken om *"Shell-boikotten"* dreide det seg om det var etisk legitimt av MKR å foreta en ytterligere konkretisering, som innbar å gå fra nivå 3 til nivå 4. Som det fremkommer i 3.2.2, konkluderte MKR med at en boikott av spesielle selskaper i første rekke må være enkeltmenneskers ansvar.

4.3.5 Begrunnelsen for tiltakene

Grunnlaget for DnKs engasjement i Sør- Afrika var forståelsen av at kampen for menneskerettighetene *"springer ut av sentrale anliggender i Skriften og i kirkens teologiske tradisjon og bekjennelse. Dette engasjementet er en del av det oppdrag Gud har gitt sin kirke i verden."*⁹³ Det teologiske premisset i saken var det gudgitte menneskeverdet, og at kirken oppfattet apartheidsystemet som en alvorlig krenkelse av dette menneskeverdet. I møte med en slik alvorlig situasjon, hadde derfor ikke MKR noen prinsipielle begrensinger i forhold til konkretisering av tiltak: *"Hensynet til dem som lider under menneskerettighetsbruddene og det som tjener deres sak best, vil være det avgjørende kriterium for hvor spesifikt engasjementet skal utfoldes."*⁹⁴ Dybden i engasjementet i saken ble forsterket gjennom den tette forbindelsen som oppstod mellom MKR og sentrale kirkeledere i Sør- Afrika, med Desmond Tutu som en av de viktigste representantene. Oppfordringen fra det sørafrikanske kirkerådet og mange svarte ledere til vestlige land og institusjoner, om å fremme *"svært konkrete tiltak"* som kunne bidra til at apartheidsystemet på fredelig vis kunne bli avvirket, var også en oppfordring MKR følte seg forpliktet til å bære fram gjennom sitt engasjement.⁹⁵ En annen viktig drivkraft bak engasjementet var et resultat av en kirkelig provokasjon, det at regimet i Sør- Afrika forsøkte å legitimere rasesystemet gjennom en kristen begrunnelse.⁹⁶

⁹³ MKRs menneskerettighetsengasjement. Sak 26/28 MKR 26-28.5 1988

⁹⁴ Ibid

⁹⁵ Kommentar fra MKR til Stortingsmelding 26 (1985-86). Mars 1986.

⁹⁶ Ibid

Dette viser at menneskeverdet og solidaritet med trossøsken var premissgrunnlaget for både engasjementet og de konkretiserende tiltakene fra MKR. Den generelle sammenhengen mellom premiss og konkretiserende tiltak blir på den måten tydeliggjort hos MKR i kampen mot apartheidregimet. Den teologiske forankringen og sakens alvor medførte at det i utgangspunktet ikke ville være noen prinsipielle begrensninger i forhold til konkretiserende tiltak.

I den spesifikke begrunnelsen for tiltakene på nivå 3, vektlegger MKR at i arbeidet mot regimet er det nødvendig å stoppe varer og tjenester som er viktige for landets militærmakt og viktige for økonomien i landet. MKR fremhever i den sammenheng oljen som *”en særlig viktig strategisk vare”* og at det derfor er nødvendig at *”verdenssamfunnet, den norske regjering og de internasjonale oljeselskapene stopper forsyningene av olje til Sør- Afrika”*.⁹⁷ I møte med disse tiltakene konkluderer MKR med *”at en boikott av flernasjonale selskaper som leverer olje og andre strategiske varer til Sør- Afrika er et etisk forsvarlig bidrag i kampen mot apartheidsystemet.”*⁹⁸

Sammenhengen hos MKR, mellom premissgrunnlaget og tiltakene på nivå 3, blir tydeliggjort i det siste sitatet, *” et etisk forsvarlig bidrag”*. Spørsmålet er om tiltakene på nivå 3 lar seg begrunne i lys av premissgrunnlagene til Asheim og Wisløff. Overskrider tiltakene grensen til *”Det politiske i politikken”*, eller dreier det seg om etiske verdier som er adekvate avledninger av det teologiske premisset?

4.4 MKR og Wisløff

DnKs fordømmelse av apartheidregimet (nivå 1), basert på at rasesystemet er et alvorlig brudd på det kristne menneskesynet, er en etisk vurdering med et tydelig grunnlag i Skriften. Wisløff, som uttrykker en sterk reservasjon mot å konkretisere etiske uttalelser i politikken, legitimerer derfor en slik fordømmelse. Han sier følgende: *”kirken skal fordømme rasepolitikken, fordi rasisme er i strid med Guds ord.”*⁹⁹ Men Wisløff avviser at kirken har mandat til å konkretisere den etiske vurderingen ytterligere gjennom forslag til tiltak, fordi det er opp til politikerne å si hva som må gjøres videre. Sett fra hans prinsipielle ståsted, ble

⁹⁷ ”Vedtak fra MKR for DnK angående boikott av selskaper som leverer olje og strategiske varer til Sør- Afrika. 12.12.1988. Arkivnr. 334.0.

⁹⁸ Ibid

⁹⁹ Wisløff 1986: 36

derfor forslaget om handelsboikott¹⁰⁰ mot Sør-Afrika, som var MKR sitt primære politiske mål, en overskridelse til det politiske. Han sier følgende: ” *Ikke alle innsiktsfulle politikere er enige i at handelsboikott er veien å gå. Hvordan kan da Mellomkirkelig Råd opptre med den myndighet den kristne kirke har, til støtte for en bestemt politisk handlingsmåte?*”¹⁰¹

Distinksjonen mellom mål og midler hos Wisløff i hans forståelse av kirkens politiske engasjement kommer her til syne. Kirken vil ha bibelsk legitimitet til å hevde at apartheidregimet bør avskaffes, mens forslag til virkemidler begrenses til det verdslige regiment, og er dermed utenfor kirkens domene. Wisløffs forsiktighet med å trekke konklusjoner og gi konkret veiledning i kampen mot apartheidregimet må forstås i lys av dette. Fokuset hans er at det må være opp til den enkelte kristne å velge den løsningen som er best mot regimet, ut i fra egen samvittighet og innsikt. Dette forklarer forskjellen mellom Wisløff og MKR i synet på konkretiseringens grense. Wisløff trekker inn hensynet til den enkelte kristnes frihet som noe som er av avgjørende betydning allerede på nivå 2, mens MKR ikke anvender det før nivå 4 (Shell-boikotten).

4.5 MKR og Asheim

Ser vi nærmere på sammenhengen mellom premiss og konkretiseringen, blir den mindre tydelig når MKR ikke bare foreslår handelsboikott, men velger å fokusere på bestemte sektorer (nivå 3).

MKR hadde et omfattende engasjement i kampen mot apartheidregimet over flere tiår. Engasjementet gjorde at MKR utviklet en betydelig innsikt i saken. Faglig innsikt og et omfattende kontaktnettverk i Sør-Afrika, førte til at MKR ble en viktig ressurs for de norske myndighetene i saken.¹⁰² Tiltakene som MKR kom med kan derfor sies å inneha god faglig tyngde. Det innebærer at de er fundamentert på et viktig kriterium som Asheim setter, nemlig ”overbevisningsmandatet”.

En politisk uttalelse fra kirken er også avhengig av at det er sammenheng bakover fra de gitte tiltakene til premisset (dvs. skriftgrunlaget). I forhold til nivå 3, ”*vurdering av å ta ut*

¹⁰⁰ Handelsboikott kan klassifiseres under nivå 2 i graden av konkretisering gjennom ”vurdering av tiltak mot regimet”.

¹⁰¹ Wisløff 1990: 38

¹⁰² Dette blir belyst i Trond Bakkevigs ”Den norske kirke og kampen mot apartheid” fra 1995. Det er en historisk gjennomgang av Dnk engasjement i saken.

spesielle sektorer som det rettes søkelys mot”, skiller jeg her mellom nivå 3 som konkretiseringsnivå og tiltakene innenfor dette nivået. Ser jeg først på konkretiseringsnivået, er spørsmålet om dette nivået, i lys av Asheims premissgrunnlag, er adekvat ut fra saken eller om det overskrider en grense for en kirkelig uttalelse. Ut fra det jeg kom frem til i gjennomgangen av Asheim, vil hans premisser innebære at MKR ikke vil overskride en grense når konkretiseringen går så langt som til nivå 3. Både MKR og Asheim legger nødvendigheten av at etikken må kunne tale konkret for å tale til samvittigheten, til grunn i sin etiske forståelse. I møte med apartheidregimet, vil derfor Asheim kunne hevde at det ville vært umoralsk dersom MKR bare kom med prinsipielle og ikke konkrete standpunkter i en så alvorlig sak. Det at skriftgrunnlaget og saksautoriteten er tydeliggjort i uttalelsene, gjør at nivå 3 i utgangspunktet ikke overskrider en grense til det ”politiske” hos Asheim.

Mer spenning synes det å være mellom Asheims tenkning og de konkrete tiltakene som MKR kommer med innenfor nivå 3. En mulig grunn er at det her er to motstridende momenter hos Asheim som konfronteres med hverandre: Konkretiseringens prinsipielle ikke-begrensning og avvisningen av pragmatisme.

I forhold til tiltakene i nivå 3, er det elementer i disse uttalelsene som kan peke mot at MKR overskrider grensen fra etiske konkretiseringer til politisk pragmatisme i møte med kriteriene til Asheim. Faktoren jeg mener kan underbygge en slik påstand, er at tiltakene er detaljerte i den grad at de gir lite rom for politiske avveininger. Spesielt gjelder dette forslag som *”registreringsplikt”, ”losseforbud” og ”1. januar 1987 som en mulig dato for evaluering av ordningen om oljeboikott fra norske rederier”*. Disse tiltakene er så konkrete, at de står i fare for å havne under det Asheim kaller for teknisk-politiske hensiktsmessighetsvurderinger (pragmatisme). Dette er vurderinger som han mener tilhører politikkenes oppgave å utøve. For Asheim står pragmatisme i motsetning til et viktig premiss om at en kirkelig uttalelse skal gi rom for praktiske ideer og handlingsvilje. Utgangspunktet hans er likevel at det prinsipielt sett ikke finnes noen grense for hvor langt kirken kan gå i uttalelser. Dette gjør det nødvendig å se nærmere på sammenhengen tiltakene står i, før en konklusjon blir gitt.

Det som kan tale i mot at Asheim mener MKR overskrider sitt kirkelige grunnlag i de nevnte tiltakene, er at premissgrunnlaget som engasjementet bygget på hadde en tydelig forankring i Skriften og at det forelå skjerpene elementer i saken som krevde at kirken var konkret i

sitt engasjement. Som nevnt vektla MKR spesielt solidaritetshensynet, da de valgte å ta til seg oppfordringen fra kirkelederne i Sør- Afrika om å foreslå svært konkrete tiltak som kunne bidra til avskaffelse av regimet. Spørsmålet blir om denne oppfordringen forsterker sammenhengen mellom premissgrunnlaget og konkretiseringen, på en måte som gjør at Asheim vil mene at tiltakene er hensiktsmessige "etiske bidrag", på samme måte som MKR mener de er det.

MKR's vektlegging av solidaritetshensynet, fører til at den kristenetiske dimensjonen blir forsterket i saken. I forhold til de konkrete tiltakene, eksisterer det også en sammenhengende linje bakover fra konkretisering til premiss, ved at tiltakene gjenspeiler oppfordringen fra kirkelederne i Sør- Afrika til å handle "svært konkret". Asheim vil nok her mene at oppfordringen må tillegges betydning i uttalelsene, men at den ikke kan være en selvstendig begrunnelse for at kirken kan gå så langt den vil i konkretiseringen. Sett fra Asheims premissgrunnlag, kan aldri sakens alvorlighetsgrad eller en bestemt "oppfordring" være legitime grunner til at kirken går ut over sitt mandat. Han vil kunne mene at den aktuelle oppfordring bidrar til å forsterke sammenhengen mellom premissgrunnlaget og konkretiseringsbehovet, men at sammenhengen mellom premiss og de konkrete tiltakene ikke er tilstrekkelig god nok. Det er vanskelig å se at de nevnte tiltakene klarer å få fram den "meta-politiske dimensjonen". Dette er begrepet Asheim bruker på at tiltakene må kunne få frem at det ikke dreier seg om politikk, men om etikk og livsholdning.¹⁰³ Den avgjørende innfallsvinkelen til Asheim i en vurdering av de spesifikke tiltakene blir derfor om de oppfattes som politiserende eller ikke. Basert på momentene som jeg nå har nevnt, er min vurdering at Asheim vil hevde at tiltakene fra MKR, om "registreringsplikt", "losseforbud" og en bestemt evalueringsdato (1.januar 1987), er pragmatiske overveielser gjennom "skjønnsmessige vurderinger som går utenfor det som med nødvendighet gir seg som konklusjon av et etisk resonnement forankret i Skriften".¹⁰⁴ Boikott av olje og skipsfart vil være legitime forslag, fordi det er adekvate etisk konkretiseringer i lys av oljens strategiske betydning for regimet og MKR's mål om avskaffelse av regimet.

¹⁰³ Asheim, arkivnr 321.1 : "Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkter"

¹⁰⁴ Ibid

4.6 Oppsummering og konkludering

Analysen viser at premissgrunnlaget for MKRs politiske engasjement i saken var godt forankret og at organet fikk frem den kristenetiske dimensjonen i uttalelsene. Det kristenetiske aspektet betydde at Wisløff ikke hadde problemer med å godta at MKR uttalte sitt syn på apartheidregimet, men avviste de konkrete tiltakene ut i fra forståelsen av at de overskrider kirkens mandat i vurderingen av politiske spørsmål. Wisløffs distinksjon mellom mål og midler i den etiske vurderingen kommer her til syne. Forholdet mellom MKRs uttalelser og Asheims prinsipielle tenkning er vanskeligere å avklare. Både premissgrunnlaget og saksinnsikten i uttalelsene korresponderer med Asheims prinsipielle vektlegginger. Ut i fra sammenhengen mellom premiss og konkretisering, vil han kunne hevde at det er etisk hensiktsmessig at MKR i uttalelsene foreslår tiltak mot strategiske handelsvarer (nivå 3). Forskjellene kommer likevel frem ved at MKR går lenger i de konkretiserende tiltakene innenfor nivå 3 enn det Asheim mener er forsvarlig, ut fra et kirkelig grunnlag.

I den prinsipielle redegjørelsen i 4.2 kom det frem at utredningen tillar representativ autoritet betydning i møte med politiske uttalelser. Spørsmålet som må stilles til slutt, er da om denne faktoren gjenspeiles i MKRs Sør- Afrika engasjement som en underliggende forklaring på hvorfor MKR går lenger i konkretiseringen enn både Wisløff og Asheim, og på den måten står i fare for å binde samvittigheten til de konkrete tiltakene.

I MKRs uttalelser om apartheidregimet benytter de seg ikke på en konkret måte av et slikt selvpålagt autoritetsmandat. Organets faglige kompetanse er fundamentet som uttalelsene bygger på, og MKR forsøker ikke å tillegge uttalelsene ekstra tyngde ved eksempelvis å henvise til organets kirkelige posisjon. Legger vi Asheims premisser til grunn, innebærer det at uttalelsene ikke vil binde samvittigheten på den formale autoriteten, men overbevise samvittigheten på det materiale plan.

Det kan samtidig hevdes at den "representative autoritet" utgjør en underliggende faktor i forhold til graden av konkretisering hos MKR i saken. MKR begrunner som nevnt konkretiseringen i saken spesifikt i lys av oppfordringen fra kirken i Sør-Afrika og *at "hensynet til dem som lider under menneskerettighetsbruddene og det som tjener deres sak*

*best, vil være det avgjørende kriterium for hvor konkret engasjementet skal utfoldes.”*¹⁰⁵

MKR sier videre at i møte med den type saker”... finnes ingen prinsipiell grense for hvor konkret Rådet og/eller dets underutvalg kan uttale seg(...)Den praktiske grensen i slike tilfelle må trekkes av rådet selv(...)”¹⁰⁶, men at hensynet til samvittighetsspørsmålet begrenser konkretiseringen ved at tiltakene må ha ”karakter av å være råd og oppfordring”¹⁰⁷. Ser vi dette i lys av tiltakene mot apartheidregimet, kan det virke som om vilkåret ”råd og oppfordring” tildels blir oversett i uttalelsene. Et unntak finnes i saken ”Boikott av Shell”, hvor samvittighetsaspektet ble trukket inn som en faktor som la begrensinger på hvor langt en kunne gå i konkretiseringer.

Et betimelig spørsmål å stille, er om forklaringen på hvorfor MKR til dels overser sine selvpålagte begrensninger ligger i sakens alvor og innsikten de har, eller om det heller skyldes en veloverveid bruk av den representative autoritet. Spørsmålet er hypotetisk og derfor vanskelig å gi et svar på. Jeg drister meg likevel til å antyde et svar. I kampen mot apartheidregimet har MKR en betydelig saksinnsikt, og det kommer tydelig fram at uttalelsene bygger på faglige premisser. Samtidig virker det som iveren etter å påvirke muligens tar litt overhånd, som gjør at MKR virker å overse at de er et kirkelig organ og ikke bare et vanlig fagorgan. Jeg velger å tro at dette er hovedforklaringen på hvorfor MKR i enkelte tilfeller går lenger i uttalelsene enn det som er deres prinsipielle ståsted, og ikke at det skyldes en bevisst bruk av en formal autoritet fra organet.

Ut i fra dette er det mulig å konkludere med at vekten på den representative autoritet, som kom frem i den prinsipielle redegjørelsen i 4.2, ikke gjenspeiles i samme grad i analysen av apartheidregimet.

¹⁰⁵ MKR, arkivnr. 321.1 ” Den norske kirkes internasjonale menneskerettighetsengasjement”.

¹⁰⁶ Ibid

¹⁰⁷ Ibid

5.0 Analyse 2: "Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene"

5.1 Innledning

Sakspapiret "Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene"¹⁰⁸ fra MKR bygger på og fremhever viktige momenter i en utredning Komiteen for Internasjonale Spørsmål (KISP), som er en del av MKR, laget i forbindelse med en respons til den pågående AGAPE-prosessen i Kirkenes Verdensråd (KV). AGAPE står her for "Alternative Globalisation Addressing Peoples and Earth", og var et dokument som ble presentert i forkant av KVs generalforsamling i 2006.¹⁰⁹ Perspektivet på dokumentet er globaliseringens negative konsekvenser for kirkene og fattige i sør, og *"peker på den uheldige rollen de globale finans – og handelsinstitusjonene har hatt i denne negative utviklingen og foreskriver motstand mot disse institusjonene som sentral ingrediens i kampen mot dagens urett"*.¹¹⁰ Visjonen i AGAPE-dokumentet er derfor å *"erstatte dagens internasjonale system med et nytt system bygd på solidaritet, folkelig engasjement, selvråderett, fred, økologisk balanse og rettferdighet"*.¹¹¹ MKR deler denne overordnede visjonen, men ønsker samtidig å arbeide innenfor det eksisterende systemet.

MKR's perspektiv i sakspapiret er hva den økonomiske globaliseringen innebærer for *kirken i nord*, og utfordrer i den sammenheng norske og internasjonale myndigheter til forandring. Sakspapiret til MKR drøfter generelle virkemidler for å reformere det globale finans- og handelssystemet i rettferdig retning, og spesifikke tiltak der Norge kan bidra til en mer rettferdig verden. Tiltakene mot Norge er i hovedsak rettet mot fordeling av oljeressursene og handelspolitikken. Jeg vil i analysen primært ta for meg de konkrete tiltakene gitt innenfor de sektorene.

Fokuset jeg legger på analysen er de samme som i analyse 1. Jeg stiller spørsmålet om tiltakene dreier seg om verdier eller konkrete politiske standpunkt, forholdet premiss og konkretisering, og om de konkrete tiltakene binder samvittigheten.

¹⁰⁸ MKR 35/07 Oslo, 11- 12 september 2007

¹⁰⁹ Ibid:7

¹¹⁰ Ibid:7

¹¹¹ Ibid:9

En metodisk utfordring i denne analysen er at verken Wisløff eller Asheim har uttalt seg om sakspapiret spesielt. Min vurdering av deres syn på saken begrenser seg derfor til deres premissgrunnlag og relaterte saksområder som de tidligere har uttalt seg om. Dette vil ikke få nevneverdige konsekvenser for denne analysen sett fra den foregående, utover at vurderingen av Asheims og Wisløffs syn på saken vil basere seg på en sannsynlighetsgrad ut fra premissgrunnlaget.

5.2.1 Tiltak/Forslag

Konkrete forslag som MKR ber norske myndigheter vurdere i petroleumpolitikken:¹¹²

- a) For det første at hvert enkelt oljeland, fra år til år og på nasjonalt frivillig grunnlag, må sette av en viss andel av petroleumsinntektene til gode formål utenfor sitt eget land. MKR oppmuntrer Norge til å vise vei ved å bruke en større del av oljeinntektene på utviklingshjelp.
- b) For det andre at oljelandene pålegges å innføre flat skatt på all olje- og gassproduksjon, for eksempel en dollar per oljefat, men med unntak av de fattigste oljeproduserende landene.
- c) For det tredje er forslaget om å innføre progressiv beskatning, ved å ilegge petroleumsprodusentene mer skatt jo høyere petroleumsinntektene blir. Disse skattene vil i neste omgang omfordeles globalt. Begrunnelsen for et slikt oljekonjunkturfond er at når oljeprisene stiger, øker de fattigste utviklingslandenes importutgifter formidabelt i forhold til deres eksportinntekter, samtidig som den norske statens oljeinntekter svulmer.
- d) Det siste forslaget er knyttet til den særnorske situasjonen med et statlig petroleumsfond. Fondet investerer i dag mindre enn 2 % utenfor det vestlige verdimarkedet. For at fattige land skal få større nytte av fondet, er MKRs forslag å innføre andre indikatorer på oljeformueforvaltningen enn nasjonal finansiell avkastning.

MKR's målsetning med forslagene er at Norge kan utvikle en solidarisk forvaltning av oljeformuen, ved at miljø- og rettferdighetsperspektivet legges til grunn i oljepolitikken.¹¹³

¹¹² Ibid:15

2. Handelspolitikken.

I forhold til handelspolitikken stiller MKR "følgende krav til norske myndigheter":¹¹⁴

- a) Norge bør arbeide for en reform av WTO som legger til rette for et rettferdig globalt handelsregime hvor alle land har like stor makt til å påvirke reglene.
- b) Norge må vri sin import fra EU og mot utviklingslandene
- c) Norge må lempe på sine tollrestriksjoner for landbruk slik at fattige land kan få større adgang til å selge sine produkter på det norske markedet.
- d) Norge må bidra til at utviklingslandene får beskytte sin matsikkerhet på fisk. Norges krav om markedsadgang for fisk er ikke forenlig med en global bærekraftig høsting av fiskeressursene.

5.2.2 Klassifisering av tiltakene

Det er hensiktsmessig å anvende det samme nivåskjemaet som i forrige analyse for å gi en oversikt over konkretiseringsgraden.¹¹⁵

Figur 3

Nivå	
1	Vurderingen av det økonomiske systemet. Eks. forandring eller erstatning
2	Vurdering av tiltak mot systemet. Eks. reformer
3	Vurdering av å ta ut spesielle sektorer som det rettes søkelys mot
4	Å fremheve et selskap innenfor en prioritert sektor. Eks. Oppfordre et selskap til å endre handelsbetingelsene med fattige handelsland.

Vurderingen av det økonomiske systemet (nivå 1) blir fremhevet ved at MKR deler visjonen om at dagens system bør erstattes med et nytt og mer rettferdig globalt handelsregime, samtidig som at MKR også ønsker å arbeide innenfor det nåværende systemet. Nivå 2 kommer frem der sakspapiret drøfter generelle virkemidler for å reformere det globale handels- og finanssystemet i en mer rettferdig retning. MKR vektlegger her "....at de ulike delene av verdens handelssystem i WTO må reformeres i en slik retning at WTO forbedrer

¹¹³ Ibid:15

¹¹⁴ Ibid:17

¹¹⁵ For at skjemaet skal passe inn i analyseområdet har jeg justert variablene i de enkelte nivå fra det forrige analyseskjemaet.

*utviklingslandenes handelsvilkår*¹¹⁶. Tiltakene A og B under "handelspolitikken" kan klassifiseres under nivå 2. De resterende tiltakene kan klassifiseres under nivå 3, fordi tiltakene er rettet mot sektorene olje, fisk og landbruk. Det blir ikke foreslått konkrete tiltak mot navngitte selskap i sakspapiret, noe som innebærer at nivå 4 ikke blir anvendt.

5.2.3 Begrunnelsen for tiltakene

MKR forankrer kampen mot fattigdom i forståelsen av Guds treenighet. Gud som skaper formidler troen på menneskers likeverd og skaperverkets integritet og egenverd. Solidaritet med de fattige og de undertrykte, kan forankres i Jesu liv og lære. Og troen på Den hellige ånd formidler forandringens kraft og håpet om et nytt og grensesprengende felleskap.¹¹⁷ Denne teologiske erkjennelsen møter en verden som er sterkt skjevfordelt og preget av urettferdighet, og MKR vektlegger at vår velstand og rikdom må sees i "*sammenheng med den grove utbyttingen som i dag skjer både av de fattigste samfunnene i sør og av vår klodes bærekraft.*"¹¹⁸ MKR understreker derfor at verdens fattigdom alltid vil utfordre kirken.¹¹⁹

Perspektivet til MKR er forståelsen av at mye av den globale uretten kan forklares gjennom de strukturer og regelverk som regulerer den globale handelen og finansstrømmen. Det er derfor nødvendig at kirkens tiltak er rettet mot den økonomiske globaliseringen og aktørene i dette systemet, for på den måten kan kirken bidra til bekjempelsen av den globale fattigdommen. MKR vektlegger at kirkens kall er å ha solidaritet med de som lider, i lys av Jesu fokus på denne gruppen. Det gjør at hensynet til de som lever under urett må gå foran målet om stadig større profitt for de rikeste. I møte med det globale økonomiske systemet, blir det kirkens oppgave å arbeide i retning av en erkjennelse av årsaker til uretten, finne løsninger på den, samt være tydelige på hvilke endringer som er tjenlig for de fattige landene.¹²⁰ Det at Norge er et av verdens rikeste land med en stor petroleumsformue, gir Norge et særlig ansvar og en moralsk plikt til å bidra til en mer rettferdig verden, påpeker MKR. Dette forklarer hvorfor organet ikke bare fokuserer på generelle økonomiske

¹¹⁶ MKR 35/07:11

¹¹⁷ Ibid:5

¹¹⁸ Ibid:5

¹¹⁹ Ibid:5

¹²⁰ Ibid:8

strukturer, men også på handelsområder hvor Norge har en viktig rolle i den globale økonomien. Dette gjelder spesielt olje- og fiskenæringen.¹²¹

Oppsummert kan det sies at MKR tydeliggjør den generelle sammenhengen mellom premissgrunnet og tiltakene. Det skjer for det første ved at treenighetsforståelsen legges til grunn for kirkens kamp mot urett og fattigdom. Dernest pekes det på at det økonomiske systemet er en avgjørende årsak til skjevhetene i verden og at det behøves å endres i en mer rettferdig retning. De spesifikke tiltakene mot Norge er grunnet i landets store petroleumsformue og generelle velstand. Disse forutsetningene tilsier at landet har gode muligheter til å skape en mer rettferdig verden.¹²²

5.3 MKR og Wisløff

Wisløff vektlegger at nøden hos medmennesker innebærer at kristne er kalt til hjelpeinnsats for å lindre nød og urettferdighet.¹²³ Omsorg og hjelp blir hos Wisløff begrunnet i at *"dette er godt og nyttig for menneskene"*, og at Gud har omsorg for det han har skapt, både kropp og sjel.¹²⁴ Han knytter videre kampen mot nød og fattigdom i verden opp mot rettferdighetsprinsippet, og sier følgende: *"Det kan ikke være rettferdig at noen mennesker skal leve i fattigdom mens andre har overflod og bruker store summer på overflødig luksus"*.¹²⁵ Ved å referere til vers fra profetene Amos og Esekiel, poengterer han at Bibelen feller en streng dom over denne typen samfunnsmessig urettferdighet.¹²⁶ Selv om Wisløff ikke legger treenighetslæren til grunn for kampen mot verdens fattigdom, kan det konkluderes med at han deler MKRs erkjennelse av at kampen mot nød og fattigdom i verden er en sentral del av den kristne etikken og at kristne derfor må kjenne ansvar for samfunnsforholdene. Wisløff vil derfor kunne støtte at kirken tar del i kampen mot fattigdom. Det neste spørsmålet er om Wisløff vil godta MKRs tilnærming og vurdering av det økonomiske systemet som en viktig årsaksforklaring til den globale urettferdigheten.

¹²¹ Ibid:13

¹²² Ibid:13

¹²³ Wisløff:1978

¹²⁴ Ibid:127

¹²⁵ Ibid:129

¹²⁶ Ibid:129

I boken "Det kristne livet" drøfter Wisløff, i sammenheng med urettferdigheten i verden, synet på det kapitalistiske systemet og effektene av det.¹²⁷ Han uttrykker her en ambivalens. Det positive er at den økonomiske liberalismen har stimulert til utfoldelse og vekst, men at det også fins klare "skyggesider". Dette kommer til uttrykk i økt forskjell mellom i-land og u-land. Selv om MKR enda klarere påpeker de negative aspektene ved det økonomiske systemet, gjenspeiler det likevel synet til Wisløff i hovedtrekk. Wisløff vil derfor kunne være enig med MKR at det økonomiske systemet vil være en relevant faktor å belyse i kampen mot fattigdom. Forskjellen kommer imidlertid til uttrykk i hvilke konsekvenser denne samfunnsanalysen medfører for kristne. På den ene siden hevder Wisløff at det ikke er gitt at kristne mennesker skal holde på eksisterende samfunnsordninger, og at det derfor er nødvendig med en kontinuerlig evaluering av ordninger og styreformers for å vurdere om de er tjenlige eller om de bør fornyes.¹²⁸ Hvilke politiske vurderinger den kristne skal foreta i møte med urettferdighet og nød, overlater Wisløff likevel til den enkelte. De vurderinger som den enkelte tar, skjer da som samfunnsborger. Begrunnelsen er "*at det er risikabelt å forsøke å grunngi en bestemt politisk holdning ut fra Bibelen og gjøre denne holdning til den eneste riktige.*".¹²⁹ Wisløffs forsiktighet med å trekke konklusjoner og gi konkret veiledning i sosialetiske spørsmål kommer her igjen til syne.

Ut fra dette kan det konkluderes med at Wisløff delvis vil avvise konkretiseringsnivå 1 fra MKR. Han vil være enig i at det økonomiske systemet må tillegges en etisk vurdering i lys av den bibelske normen rettferdighet. En kirkelig vurdering som inkluderer en forpliktelse til å erstatte dagens system med et nytt og mer rettferdig globalt handelsregime, vil etter Wisløffs mening være å gå utover det mandat kirken har å uttale seg om på basis av Guds ord. Wisløff vil nok ikke hevde at visjonen ikke inneholder bibelske verdier, men at det likevel dreier seg om et politisk standpunkt fra kirken. Han vil her kunne peke på sosialismen og hevde at også den deler den samme visjonen, uten at han vil anse sosialismen som mer "kristelig"¹³⁰. Synd og egoisme vil alltid være en del av et politisk system, og det må derfor

¹²⁷ Ibid:130

¹²⁸ Ibid:130

¹²⁹ Ibid:132

¹³⁰ Ibid:131

bli opp til den enkelte kristne som samfunnsborger å stå fritt til å vurdere det politiske systemet som er mest i overensstemmelse med hans eller hennes verdigrunnlag.¹³¹

5.4 MKR og Asheim

Før vi går nærmere inn på de konkrete tiltakene rettet mot de norske myndighetene, er det først nødvendig å fokusere på den ulike ordbruken fra MKR i forkant av tiltakene mot de to sektorene. Når det gjelder petroleumssektoren, står det: *"...noen konkrete forslag som vi ber norske myndigheter vurdere"*¹³², og mot handelssektoren: *"følgende krav til norske myndigheter"*¹³³. Den viktige forskjellen her er subjektene "forslag" og "krav". I ordets betydning er "forslag" en mer åpen form og formidler på den måten handlingsrom til adressaten, mens "krav" er mer bindende og innskrenker muligheten for alternative løsninger hos adressaten. Ser vi "krav"-utsagnet i sammenheng med formuleringene av tiltakene, korresponderer uttrykksformene med hverandre. Tiltakene har den samme bindende formen i verbene "bør" og "må". Den motsatte sammenhengen viser seg i tiltakene mot petroleumssektoren, der tiltakene er mer ideorientert i form av ulike løsningsforslag for myndighetene. Betyr dette at det ligger et indirekte maktmoment i bruken av ordet "krav" fra MKR?

Den bindende ordlyden kan tolkes dit hen at MKR forsøker å tvinge myndighetene til å gjennomføre tiltaksforslagene. Betingelsen for at maktbruk likevel skal kunne påvises, er at MKR benytter seg av sin formale autoritet i uttalelsen, det vil si at den politiske tyngden i uttalelsen legges på kirken som institusjon. Om det stemmer, griper det inn i det Asheim kaller for "overmanning" i politiske uttalelser. Kirken vil i et slikt tilfelle gå ut over sitt eneste mandat i politiske uttalelser, som er evnen til å overbevise.¹³⁴ Slik jeg ser det, er autoriteten bak "krav"-ordlyden i denne uttalelsen på det materiale plan, ikke på det formale. Den bindende formen er en konsekvens av overbevisning ut fra saksargumentasjonen. Sett fra MKRs side tror jeg ordlyden handler mer om understrekning av sakens alvor enn om et institusjonelt press fra kirken. Det foreligger heller ingenting i analysen utover ordlyden som kan peke i retning av en formal begrunnelse fra MKR. Basert på dette, vil jeg hevde at Asheim ikke vil behøver å oppfatte ordlyden som "overmanning". Mer sannsynlig er det at

¹³¹ Ibid:138

¹³² MKR 35/07:15

¹³³ Ibid:17

¹³⁴ Asheim 1989:129

Asheim vil finne ordlyden uheldig, men da ut fra hans premiss om at politiske uttalelser fra kirken skal være ideorientert og stimulere til refleksjon og handling.

Tiltakene under 5.2. 1 dreier seg som nevnt om tiltak som befinner seg på konkretiseringsnivå 2 og 3 i nivåskjemaet. I analyse 1 ble det klargjort at nivå 3 på et prinsipielt grunnlag vil være et legitimt konkretiseringsnivå hos Asheim, noe som betyr at det også må kunne være det i denne analysen. Ser vi nærmere på de konkrete tiltakene i nivå 3, er det sammenheng mellom tiltakene og premissgrunnlaget. Linjen mellom det etiske grunnlaget og konkretisering kommer til uttrykk på denne måten: (1) Bibelens fokus på fattige og lidende (skriftgrunnlaget) -> (2) Norge som aktør i et urettferdig økonomisk system (fattigdomsårsak) -> (3) Omstrukturering i en mer rettferdig retning (tiltak). Samtidig blir det etiske aspektet tydeliggjort i tiltakene i anvendelsen av verdier som global rettferdighet, hensynet til de fattige og global bærekraft. Dette brukes som begrunnelser for tiltakene. Begrunnelsene får på den måten frem sammenheng mellom premiss og tiltak og den "meta-politiske dimensjonen"¹³⁵ i de konkrete tiltakene, ved at det oppvises at det dreier seg om etikk og livsholdning. Begge disse aspektene er viktige premiss i en kirkelig uttalelse hos Asheim. Den kristenetiske begrunnelsen av tiltakene, medfører samtidig at Asheims begrensning mot pragmatisme i den etiske konkretiseringen ikke aktualiseres her. Selv om forslagene berører detaljerte spørsmål som skattenivå, tollrestriksjoner og subsidier blir det tydeliggjort at det er konkretiseringer som er innenfor det som med "*nødvendighet gir seg som konklusjon av et etisk resonnement forankret i Skriften*".¹³⁶ Ser vi til slutt på autoriteten bak tiltakene er det ingenting som tyder på at MKR i saksredegjørelsen benytter seg av andre maktmidler enn fornuftsargumentasjon.

Basert på denne analysen, er det mulig å hevde at Asheim ikke ville hatt noen prinsipielle innvendinger mot tiltakene i begge sektorene, med et mulig unntak i den bindende ordlyden mot handelssektoren. Asheims premisser om sammenhengen mellom premissgrunnlag og konkretisering, den "meta-politiske dimensjon" og overbevisningsmandatet er ellers oppfylt.

¹³⁵ Asheim: "Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkter." Et begrep Asheim bruker som en forklaring på hvordan en politisk uttalelse fra kirken må vise seg "kirkelig" i uttrykksformen.

¹³⁶ Asheim. Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkter.

5.5 Oppsummering og konkludering

I forhold til Wisløff kom det frem at han ville ha vært enig i mye av kritikken som MKR kommer med mot urettferdigheten i det globale økonomiske systemet, men at han unngår å trekke en konklusjon ut i fra sine vurderinger. Han vil derfor avvise konkretiseringsnivå 1 - MKRs visjon om å erstatte det nåværende økonomiske systemet. Wisløffs reservasjon mot å gi sosialetiske råd og konkret veiledning kommer her igjen til uttrykk, og han velger i stedet å overlate til den enkelte kristne å ta de politiske vurderingene.

Den videre analysen av de konkrete tiltakene viser at Asheim ville kunne legitimere tiltakene i begge sektorene i lys av hans prinsipielle ståsted. Som nevnt, opererer jeg her med et lite forbehold i bruken av ordet "krav" mot handelssektoren. Dette forbeholdet vil likevel ikke ha avgjørende betydning for Asheims syn på tiltakene. Til slutt kan det hevdes at Asheim ville uttrykt aktiv støtte til selve saksengasjementet fra MKR, og ikke bare en prinsipiell godkjenning. I artikkelen "Vern om skaperverket"¹³⁷ går han langt i å konkretisere behovet for å reformere politiske strukturer i en mer verdibasert og bærekraftig retning. Han sier blant annet at verden trenger "*en ny form for samfunnstenkning og økonomi*" og "*nye holdninger...(...) i samsvar med skaperviljen og skaperverkets grunnvilkår*".¹³⁸ Selv om det i dette tilfelle gjelder miljøsak og ikke fattigdomsbekjempelse, berører begge skaperverkets hensikt og det globale perspektivet.

5.6 Oppsummering av analysekapitlene

En sammenligning av MKRs tiltak mot Sør-Afrika og tiltakene i sakspapiret "Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene" viser i all hovedsak sammenfallende tendenser, sett fra teorigrunnet til Wisløff og Asheim. I begge sakene konkretiserer MKR i langt større grad enn det Wisløff finner adekvat ut fra kirkens mandat i politiske spørsmål. Basert på nivåskjemaet, konkretiserer Wisløff aldri lenger enn nivå 1 (vurdering av saken). I analyse 1 legitimerer han MKRs fordømmelse av regimet ut fra Guds ord. I analyse 2 er han enig i at det økonomiske systemet må gis en etisk evaluering, men vil hevde at MKRs forpliktelse til å erstatte dagens system ikke er en legitim uttalelse fra kirken. Asheims premissgrunnlag korresponderer mye mer med MKR enn det Wisløffs gjør. Begge saksanalysene viser dermed

¹³⁷ Asheim 1990

¹³⁸ Asheim 1990: 42

at bruken av konkretiseringsnivå 3 i tiltakene hos MKR utgjør legitime nivåbruk sett fra Asheim. Det er bare enkelte av tiltakene fra MKR innefor nivå 3 i uttalelsen mot Sør-Afrika som jeg vurderer dit hen at Asheim ikke vil finne adekvate, i lys av hans reservasjon mot politisk pragmatisme.

Basert på dette er det mulig å skissere opp tre ulike holdninger til kirkelige uttalelser i politiske spørsmål. Den første er Wisløffs reservasjon mot konkretisering, som overlater til den enkelte kristne å konkretisere i sosialetiske spørsmål. Den andre er Asheims konkretiseringsbehov. Den holdningen vil mene at det er nødvendig at kirken konkretiserer i politiske spørsmål, men reserverer seg mot politisk pragmatisme. Den tredje er MKRs posisjon, som i hovedsak sammenfaller med Asheim, men som tenderer til å gå lenger i å konkretisere tiltakene i politiske spørsmål. Asheims og MKRs posisjon er likevel såpass like, at jeg velger å se på dem som en samlet holdning i møte med drøftelsen.

I drøftelsen av hovedproblemstillingen i neste kapittel vil de to holdningene evalueres nærmere. Målet er å finne den som er mest adekvat ut fra momentene som kommer frem i drøftelsen.

6.0 Drøftelse

6.1 Innledning

Analysen har reist ulike problemstillinger som nå skal drøftes mer systematisk i lys av hovedproblemstillingen. Det er særlig tre momenter som har kommet frem i arbeidet med analysen og teorigrunnlaget som vil drøftes nærmere. De tre momentene er autoritetsproblemet, samvittighetsproblematikken og konkretiseringsgraden. Basert på det store gapet mellom Wisløff på den ene siden og Asheim og MKR på den andre siden som har kommet frem så langt, finner jeg det også relevant å drøfte betydningen dette gapet vil kunne ha for kirkens politisk-etiske uttalelser.

Drøftelsen kan deles inn i tre deler. Den starter bredt, ved å gi en hermeneutisk fremstilling av det sosialetiske normgrunnlaget i Bibelen. Målsetningen er å klargjøre viktige sosialetiske grunnprinsipper og undersøke om Bibelen kan gi noen ansatser til konkretisering av etikken. I 6.4 diskuterer jeg eksplisitt de prinsipielle problemstillingene som analysen har reist og konkluderer ut fra det om kirken prinsipielt *kan* konkretisere sine uttalelser i politisk-etiske

spørsmål. I den siste delen løfter jeg perspektivet opp på det normative planet. Jeg ser nærmere på forholdet mellom kirkens troverdighet og kirkens enhet i lys av konkretisering av politisk-etiske uttalelser og hvilke konsekvenser de to momentene vil ha for kirkens politisk-etiske uttalelser.

6.2 Sosialetikkens normgrunnlag

Hvilke viktige sosialetiske grunnprinsipper gir Bibelen oss?

Utfordringen for teologien er å finne ut hvordan bibeltekster kan anvendes og gjøres relevant inn i vår tid. For sosialetikken kan dette synes som en spesielt vanskelig oppgave, fordi begreper som "demokrati", "kapitalisme" og "globalisering", som kjennetegner dagens samfunn, ligger utenfor Bibelens virkelighetshorisont. Bibelen har heller ikke noen ferdigutfylte svar på hvordan samfunnet skal organiseres og hvordan sosiale problemer skal løses. Dette betyr likevel ikke at den kristne sosialetikken står innholdsløs i møte med dagens sosialetiske utfordringer. Gjennom å systematisere enkeltutsagn i Bibelen, er det mulig å finne en helhetlig sammenheng av sosialetiske motiver, normer og prinsipper som er retningsgivende og relevante også i vår tid. Det er troen på Gud som skaper og historiens herre som legger premisset for de viktigste sosialetiske grunnprinsippene i kristen etikk.¹³⁹

Menneskeverdet

Bibelens beretning om mennesket som skapt i "Guds bilde" (1. Mos 1,26) er det fundamentale uttrykk på menneskets verdi sett fra Guds ståsted. Dette synet på mennesket gjelder også etter syndefallet. Selv om syndefallets konsekvenser medfører at mennesket lever i opprør mot Gud fordi den allmenne erkjennelsen av Guds vilje ble svekket, står gudbilledligheten fortsatt fast i Bibelen. I 1. Mos 9,6 står det: *"Når noen utøser menneskeblod, skal hans blod bli utøst av mennesker; for Gud skapte mennesket i sitt bilde"*. Dette synet på mennesket blir også bekreftet i noen nytestamentlige tekster (f. eks Jak 3,9). Fra Guds ståsted har derfor alle mennesker samme verdi uavhengig av kjønn, rase, funksjonsdyktighet og sosial status. Menneskets gudsforhold betyr at kristen etikk må

¹³⁹ Heiene 1984:19-20

kjempe for menneskeverdet. Konkret vil dette måtte innebære å ta avstand fra ethvert samfunn og ordning som er bygget på gradering av menneskets verdi.¹⁴⁰

Forvalteransvaret

I gudbilledligheten ligger det også en spesiell oppgave for mennesket. Det handler om å være ansvarlig forvalter av skaperverket (1 Mos. 1, 28 og 2,15). Forvalteransvaret innebærer at menneske har mulighet til å gripe inn i naturen på en særskilt måte. I dette oppdraget er det to bibelske perspektiver som må vektlegges samtidig.¹⁴¹ Den første bibelske linjen er forestillingen om menneskers særstilling i skaperverket som skapt i "Guds bilde". Den andre linjen er den integrerte relasjonen mellom mennesket og resten av skaperverket. Denne integrerte dynamikken kommer blant annet til uttrykk i 1 Mos 2,7: "*Herren Gud formet mannen av jord fra marken og blåste livspust i hans nese.*" I Det gamle testamentet utgjør disse to perspektivene, menneskenes overordnede rolle og skaperverkets gjensidighet, to parallelle linjer. Konsekvensen av en ensidig vektlegging av det første perspektivet i forvalteroppdraget kan medføre en kirkelig legitimering av rovdrift mot naturen. Det er derfor svært avgjørende at kristen etikk får frem det bibelske helhetssynet i forvalteransvaret. I dette må det også ligge en forståelse av at hele skaperverket tilhører Gud. Det er Gud som er opphavet, eieren og livgiveren til jorden.¹⁴² Dette forsterker ydmykheten, gjensidigheten og solidariteten i menneskets forvalteroppdrag.

I NT er fokuset på frelsesperspektivet. Skaperverket og forvalteransvaret er derfor ikke et like dominerende tema som i GT. At skaperperspektivet har en tilbaketrukket rolle i NT, betyr ikke at det er fraværende. Skapertroen er en del av virkelighetsforståelsen som vi møter i evangeliet (Matt 6,25-33). Det nye og særegne som NT innfører i synet på naturen, er å knytte en sammenheng mellom frelsen og skapelsen. Konkret handler det om at Jesu frelsesgjerning har konsekvenser for hele skaperverket - enkeltmennesket og den øvrige naturen. Både mennesket og naturen er rammet av syndefallet og har den samme lengselen mot nyskapelse og forløsning (Rom 8, 18-25). Dette skjebnefellesskapet underbygger verdier som solidaritet og barmhjertighet i forvalteroppdraget. Den nytestamentlige spenningen mellom "*allerede nå og ennå ikke*" gir samtidig en ny håpsdimensjon i forvalteroppdraget.

¹⁴⁰ Ibid: 23

¹⁴¹ Thorbjørnsen, Heiene, 1991: 35

¹⁴² Ibid: 37

NTs perspektiv om Gudsriket som allerede nærværende og en fremtidsdimensjon, innebærer at kirken er en foregripelse av Guds fremtid og kan formidle et håpsbudskap inn i en verden som ser håpløs ut.

Rettferdighet og nestekjærlighet

Rettferdighet er et etisk krav som gjennomsyrrer hele Det gamle testamentet, som et krav som er forankret i troen på Gud som skaper og frelser. Et sentralt trekk ved den gammeltestamentlige forståelsen av rettferdighet, er kravet om at om at svake personer og grupper må få et spesielt vern og at en utjevning av ressurser må ta hensyn til de mest sårbare i samfunnet.¹⁴³ Målet med rettferdighet i GT begrunnes ut fra ønske om å virkeliggjøre Guds gode vilje og hensikt med hvert enkelt menneske. I visdomslitteraturen kommer denne skapertro-motivasjonen særlig til uttrykk, i forståelsen av at krenkelse av enkeltmennesket er uforenlig med skapertanken og er en krenkelse av Gud selv (Job 31, 13-15). Visdomslitteraturen motiverer til å bekjempe sosial urettferdighet, for Gud har skapt alle mennesker, både fattige og rike, og må innebære solidaritet med dem som lider nød (Ordspr. 19, 17;22). Profetene knytter særlig den sosial rettferdigheten opp mot det kultiske fellesskapet og mot Guds egen pakt-troskap. Et rett gudsfellesskap kan bare realiseres når omsorgen for de svake er levende (Jes 1,10-17).¹⁴⁴ I dette ligger en forståelse av at sosial urett og religiøst forfall går hånd i hånd. Sosial rettferdighet var derfor en betingelse for å sikre fellesskapet.

Troen på Gud som Skaper er derfor i GT en egenartet motivasjon for sosial innsats, til omsorg for fattige og de som lider nød. Rettferdighet er konkret og kollektivt anlagt.

Den sosiale dimensjonen ved rettferdighet har i NT en mer perifer plass, uten at den er fraværende. En viktig sammenheng i NT er forholdet mellom rettferdighet og nestekjærlighet. Jesus gjør motstand mot rettferdighet som begrenser *”godhet og kjærlighet til de forhold der godheten blir gjengjeldt”*¹⁴⁵ (Matt 5,43). Nestekjærlighet fremheves som det overordnede etiske kriterium. Jesus sprenger på den måten de territoriale rettferdighetsprinsippene fra GT (Luk 10, 25-36).¹⁴⁶ Et vanskelig teologisk spørsmål er om

¹⁴³ Heiene 2000:59

¹⁴⁴ Heiene 1984:22

¹⁴⁵ Smith 1982:114

¹⁴⁶ Ibid:114

Guds frelsende rettferdighet i NT også innebærer sosial rettferdighet i verden. Mange Jesusfortellinger og ulike brevtekster i NT vektlegger praktisk nestekjærlighet mot mennesker som var utstøtt eller er i nød (f.eks. Luk 7, 36-50), men berører i liten grad direkte det som har med sosial fordeling og strukturer å gjøre. Ved nærmere undersøkelser er det likevel mulig å se at fordelingsproblematikken også er tilstede i enkelte bøker i NT, særlig i brevlitteraturen. I 2 Kor. 8 skriver Paulus om å fordele de materielle godene mellom menighetene, slik at de med overflod kan hjelpe de som lider nød (se vers 14). Det samme fordelingsproblemet kommer også til uttrykk i Luk 3,11: *” Han svarte; Den som har to kjortler, skal dele med den som ikke har noen, og den som har mat, skal gjøre det samme”*.

Etikken i GT har et samfunnsperspektiv, mens perspektivet i NT er rettet mot menigheten. NTs sikte og egenart er en viktig forklaring på hvorfor sosial fordeling og strukturer blir mindre berørt enn i GT. Selv om siktet er annerledes, er likevel ikke fordelingsproblemet fraværende i NT, som tekstene ovenfor viser. Det primære som NT gir den kristne sosialetikken, er sammenhengen mellom sosial rettferdighet og nestekjærlighet. Kristen nestekjærlighet handler om å ta hensyn til medmennesker og å akseptere at medmenneskelige hensyn går foran egne behov, og på den måten virkeliggjør Guds vilje (Matt 18, 12-14). I lys av dette må et kristent sosialetisk rettferdighetsbegrep vektlegge vern og trygghet for mennesket, solidariske samfunnsordninger, og endelig hensynet til de svake og underpriviligerte i samfunnet som et grunnleggende kriterium i rettferdighetsbegrepet.¹⁴⁷ Alex Smith definerer derfor rettferdighet i kristen sosialetikk som følgende: *” I en kristen sosialetikk må ordet rettferdig være en karakteristikk av den fordeling eller utveksling som i en gitt situasjon er den som, vurdert bare som fordeling eller utveksling, er mest i overensstemmelse med det nytestamentlige budet om nestekjærlighet”*.¹⁴⁸

6.3 Gir Bibelen noen retningslinjer på etisk konkretisering?

Fra et kontekstuellt perspektiv, vil avstanden mellom vår tid og den teokratiske virkeligheten i GT medføre at etiske eksempler hentet fra GT har mindre argumentasjonstyngde enn om eksemplene var hentet fra NT. I NT er teokratiet avskaffet og korresponderer dermed i større grad med dagens samfunn.

¹⁴⁷ Ibid:132

¹⁴⁸ Smith:128

Det er i hovedsak i GT at Guds lov blir forkynt inn i samfunnet i konkrete ordelag. Dette kommer særlig til uttrykk i profetlitteraturen. I Amos 2,6 står det for eksempel: *”Så sier Herren: For tre ugjerninger Israel har gjort, ja, for fire tar jeg ikke min dom tilbake. For de selger rettferdige for penger og fattigfolk for et par sko.”* Guds lov blir her forkynt konkret og eksplisitt inn i samfunnet. På den måten blir den konkrete urettferdigheten belyst og bedømt som synd.¹⁴⁹ Et annet eksempel på konkretisering av urettferdighet er profeten Jeremia som kritiserer kongens husbygging, fordi kongen ikke har gitt dem lønnen som arbeiderne skal ha (Jer. 22,13).¹⁵⁰ Eksempelene viser at det ikke er tilstrekkelig kun å henvise til hva Guds lov sier om rettferdighet, men loven må også relateres konkret inn i samfunnet og en bestemt situasjon.

Den etiske konkretiseringen i NT skjer i rammen av menighets- og disippelperspektivet. Et eksempel er Paulus` detaljerte forskrifter til menigheten i Korint om hva de skal mene om moralske spørsmål som hor og blandede ekteskap (1. Kor 11,6ff). Etikken er konkret, men perspektivet er innskrenket til etiske problemstillinger i menigheten. Også Jesus konkretiserer etikken, og da i rammen av nestekjærlighetsbegrepet og tilhørigheten til Gudsriket. Jesu budskap er at nestekjærlighet ikke bare en holdning, men forplikter og er konkret. Etterfølgelse av Jesus handler om å praktisere nestekjærligheten i konkrete sammenhenger. Bergprekenens ”antiteser” (Matt 5, 17- 48) illustrerer dette i betoningen av rettferdighet og barmhjertighet. Betyr menighets- og disippelperspektivet i NT at konkretisering av samfunnsmessige spørsmål er utenfor kirkens mandat?

Fokuset i NT er vitnesbyrdet om frelsen i Jesu person, som blir synliggjort i et nytt åndelig fellesskap. Som en konsekvens av det nye, unike fellesskapet, oppstod det etiske problemstillinger som aldri hadde blitt besvart tidligere (f.eks striden om nattverdsfellesskapet i 1.Kor 11,17-34). Det er derfor naturlig at etikkens fokus i NT var rettet mot å gi praktisk veiledning for hvordan det nye fellesskapet skulle leves. Dette skjedde for å kunne bevare enheten og styrke menigheten. At den etiske konkretiseringen i liten grad omhandlet samfunnsmessige spørsmål i NT, må derfor tolkes i lys av dette. Det blir derfor en feiltolkning å trekke slutninger fra det etiske fokuset i NT at kirken ikke kan konkretisere etikken i sosialetiske spørsmål.

¹⁴⁹ Skjevesland 1984:130

¹⁵⁰ Ibid: 107

6.4 Oppsummering

I denne delen har jeg forsøkt å trekke opp sentrale sosialetiske grunnprinsipper fra Bibelen som også er aktuelle for vår tid. For å kunne klare det, har jeg forsøkt å se det etiske materialet i Det gamle testamentet i lys av Det nye testamentet. Hovedlinjen i det som har kommet frem, er at verdiene i kristen sosialetikk som springer ut av skapertroen, som vern av menneskelivet, forvalteransvar og rett fordeling, må innrammes i Jesu radikaliserings av kjærlighetsbudet i NT (Matt 22, 34-40). Jeg har særlig fremhevet rettferdighet i den sammenheng som et viktig sosialetisk kriterium. Det er et sentralt etisk krav i Bibelen og retningsgivende for andre sosialetiske grunnverdier. For kristen sosialetikk må rettferdighetskravet manifestere seg spesielt i hensynet til svake og underprivilegerte i samfunnet.

I forhold til etisk konkretisering er det vanskeligere å trekke opp normative prinsipper ut fra Bibelen. Grunnen til det er de forskjellige perspektivene som er anlagt i GT og NT. Det vil derfor være en feilslutning å argumentere for eller mot konkretisering av sosialetiske spørsmål i kirkelige uttalelser basert på vektleggingen i Bibelen. Det som likevel er en forsvarlig utledning fra et bibelsk perspektiv, er at etisk konkretisering av Guds lov i møte med sosiale forhold forekommer, spesielt hos profetene i GT, og da som en nødvendighet for å bedømme konkrete samfunnsforhold. Jesu konkrete og situasjonsbestemte anvendelse av nestekjærlighetsbudet forsterker forståelsen av at etikken må være konkret for at den skal bidra til forandring.

6.5 Normgrunnlaget og praktisk politikk

Det kristne sosialetiske normgrunnlaget er universelle verdier og kan derfor deles av kristne og ikke-kristne. I møte med politikken etiske side vil de nevnte verdiene være etisk retningsgivende for kirkens engasjement i politiske spørsmål. Utfordringen for kirken er hvordan den konkrete anvendelsen av normene skal utøves i praktisk politikk. Ofte er det ikke en entydig sammenheng mellom det bibelske normgrunnlaget og den konkrete politiske virkeligheten. Dette gjør at mennesker med felles verdiforankring i Guds ord kan komme til forskjellige politiske løsninger. Skal kirken løse denne problematikken i sine politisk-etiske uttalelser, er det avgjørende at både normgrunnlaget og den konkrete anvendelsen av det i et politisk spørsmål er godt gjennomarbeidet. Troverdigheten til kirkens politisk-etiske

uttalelser er avhengig av dette. I den neste delen diskuterer jeg nærmere de prinsipielle spørsmålene som har kommet frem i analysen av Mellomkirkelig Råd.

6.6 Autoritetsproblemet

Det første momentet jeg vil drøfte nærmere i lys av analysen, er autoritetsproblemet. Spørsmålet jeg stiller meg, er følgende: Hvilke hensyn bør kirken i sine uttalelser vektlegge i møte med "den representative autoritet"?

I DnK eksisterer det ikke noe autorativt læreembete eller læreorgan. Dette innebærer at kirkelige uttalelser ikke kan tillegges slik vekt at de binder samvittighetene i etiske og samfunnsmessige spørsmål.¹⁵¹ Dette skaper en utfordring for DnK. Problemet er at høyere organer i DnK lett kan tillegges vekt i kraft av sin representativitet på bekostning av overbevisningskraften. En manglende etisk og faglig tyngde i kirkens politiske uttalelser kan på den måten dekkes over. I et slikt tilfelle kommer kirken i konflikt med den lutherske toregimentslæren, fordi læren begrenser kirken mot maktbruk. Ut i fra toregimentslæren er Ordets sverd det eneste virkemiddelet som kirken har mandat til å bruke i møte med det verdslige regiment.¹⁵²

I min gjennomgang av de prinsipielle synspunktene i utredningen "For menneskelivets skyld..." i analysekapitlet, kom det frem at representativitet tillegges en selvstendig tyngde når uttalelser blir gitt av representative organer som Kirkemøte og Bispemøte i DnK. Dette er et prinsipielt uheldig synspunkt fordi det bryter med toregimentslærens forutsetning om Ordet som kirkens maktmiddel. Det at hensikten med utredningen er å klargjøre kirkens prinsipielle ståsted i kirkens politiske uttalelser, forsterker alvorligheten i formuleringen. Utredningen tillegger også MKR en representativ tyngde fordi organet ikke bare uttaler seg på oppdrag fra kirken, men også på vegne av den.¹⁵³ Analysen av "Sør-Afrika" og "Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene" viste likevel at representativitet ikke ble tillagt en selvstendig betydning i uttalelsene. Autoriteten lå her i den faglige innsikten og den saklige argumentasjonen. Basert på det prinsipielle synspunktet i utredningen, er det likevel nødvendig å påpeke overfor DnK den potensielle faren ved å legge vekten på den "representative autoritet" på bekostning av den "saklige autoritet". Utredningen forsterker

¹⁵¹ Aarflot 2008:70

¹⁵² Punkt 2.3 i teoridelen

¹⁵³ Henriksen 1988: 60

muligheten for at kirken kan komme til å overstige grensen til "det politiske" som toregimentslæren setter. Det som da skjer, er at kirken taler til samvittigheten på feil grunnlag - på grunnlag av et formalt og ikke et materialt standpunkt.

Selv om en uttalelse fra kirken prinsipielt sett ikke har større vekt enn om det ble gitt av en tilfeldig enkelt person i kirken, betyr ikke det at representative organer som Kirkemøtet og Bispemøtet er umyndiggjort. Kirkens kall er å veilede samvittigheten ut fra Guds ord. Oppgaven til representative organer er derfor å uttale seg om den mest forsvarlig etiske løsningen ut fra dette kallet, siden de er gitt myndighet til å fatte konkrete uttalelser på kirkens vegne. Disse uttalelsene vil være gitt av valgte representanter som innehar stor teologisk og faglig kompetanse. Uttalelser fra representative organer vil derfor måtte få større vekt enn om det kom fra enkeltpersoner i kirken. Denne makten må likevel ligge på det materiale plan i uttalelsene, gjennom overbevisning ut fra skriftgrunnlag og faglig innsikt. Både Asheim og Wisløff vektlegger den prinsipielle betydningen av dette. Utfordringen for kirken er å finne den rette balansen mellom representativitet og "saksautoritet", som gjør at representativiteten ikke "skygger" for det materiale standpunkt.

Som Asheim påpeker, vil det være en dårlig løsning å gi avkall på alt som heter "representativ autoritet".¹⁵⁴ Konsekvensen vil bli politisk passivitet. Kirken vil få en ustrukturert og individualistisk sosialetikk, der den mister muligheten til å påvirke den kollektive samvittigheten i det politiske rom. Dette er en situasjon som vil inntre om Wisløff sitt syn får gjennomslag i kirken. I et komplisert og uoversiktlig samfunn er det nødvendig at kirken har etiske fora som kan legge til rette for bred drøftelse om kompliserte etiske spørsmål og felles uttalelser.¹⁵⁵

6.6.1 Samvittigheten

Hvilke konsekvenser vil det ha for det kristne enkeltmenneskets samvittighet om kirken kommer med konkretiserende politisk-etiske uttalelser?

Kirken har bare mandat til å forplikte samvittigheten på Guds ord. Det er derfor prinsipielt uproblematisk når kirken løfter frem generelle kristenetiske premisser, som menneskeverdet, rettferdighet, nestekjærlighetsidealet, fred og forvalteransvaret, i møte

¹⁵⁴ Asheim 1989:135

¹⁵⁵ Ibid:135

med politiske spørsmål. Både Wisløff, Asheim og MKR er enige i at kirken må forplikte samvittigheten på disse grunnleggende spørsmålene. Problemet oppstår når kirken konkretiserer premissene i politiske uttalelser. Årsaken er at avstanden tilbake til premisset i Guds ord blir større jo mer konkret uttalelsene er, samt at de etiske valgmulighetene vil økes. Faren for samvittighetsnød vil dermed øke som en konsekvens av kirkelig konkretisering i politiske spørsmål. I den sammenheng virker synet til Wisløff tiltalende. Det tydeliggjør ansvarsområdet og forenkler skillelinjen mellom kirke og politikk. Det klargjør hva kirken kan uttale seg om, og hva som tilhører politikken område. Det øker dermed den kristnes frihet til å foreta egne politiske vurderinger. På den måten minsker en sannsynligheten for en eventuell samvittighetskonflikt for den kristne "samfunnsborgeren".

Prinsipielt sett vil likevel ikke etisk konkretisering av politisk-etiske uttalelser fra kirken binde den kristne samvittigheten. Grunnen er skjelningen mellom Guds ord og det etiske skjønnet i en uttalelse.¹⁵⁶ Et etisk skjønn er et bestemt handlingsalternativ som er avledet av et bibelsk normgrunnlag i en aktuell etisk situasjon (f.eks. MKRs handelsboikott av Sør-Afrika). Den kristne samvittigheten vil derfor i utgangspunktet ikke være bundet av forslagene som MKR kommer med, bare av det bibelske normgrunnlaget som uttalelsen bygger på. Den enkelte kristne vil dermed prinsipielt sett stå fritt til å godta MKRs etiske skjønnsvurderinger, f.eks i uttalelsene om "*Sør-Afrika*" og "*Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene*". Det må likevel ut i fra den felles autoriteten i det bibelske normgrunnlaget kunne kreves at kirkemedlemmer som er uenig i MKRs konklusjon, oppviser et alternativt standpunkt begrunnet i en klar bibelsk referanseramme.¹⁵⁷

I realiteten er det likevel snakk om at den enkelte kristne har en relativ frihet i møte med kirkelige uttalelser i politisk-etiske spørsmål. Når en uttalelse kommer fra et organ i DnK, vil den bevisst eller ubevisst bli ilagt en ekstra autoritet i kraft av den representative autoritet. Mange av kirkens medlemmer vil derfor automatisk føle seg bundet av synspunktene i en kirkelig uttalelse på det formale plan uavhengig av sitt personlige syn på saken. Dette er uheldig, men kan vanskelig unngås. Denne faktoren forsterker behovet for at en politisk uttalelse fra kirken innehar høy saksinnsikt og tydelig får frem det bibelske normgrunnlaget. På den måten kan faren for potensiell samvittighetsnød minskes som en konsekvens av at

¹⁵⁶ Henriksen 1988:62

¹⁵⁷ Asheim 1987:147

det skjer som et resultat av overbevisning. Vektlegging av normgrunnlaget og faglig overbevisning er likevel ikke bare prinsipielt viktig. Det handler også om den indrekirkelige legitimiteten til kirkens uttalelser. Dersom mange av kirkens medlemmer er uenig i kirkens standpunkter i politiske spørsmål, vil det etter hvert svekke kirkens sosialetiske troverdighet både innenfor og utenfor kirken.

6.6.2 Konkretiseringsgraden

Så langt har jeg kommet frem til at autoritetsproblemet og hensynet til den kristne samvittigheten prinsipielt sett ikke forhindrer at kirken konkretiserer sine politisk-etiske uttalelser. Det neste steget blir å drøfte forholdet mellom den etiske konkretiseringen og det bibelske normgrunnlaget. Drøftelsen tar utgangspunkt i enkelte av forslagene som MKR kommer med i sine uttalelser. Spørsmålet jeg stiller meg, er om MKRs uttalelser er hensiktsmessige etiske konkretiseringer ut fra det bibelske normgrunnlaget. Svaret på spørsmålet gir samtidig svar på hvor langt jeg mener kirken kan gå i den etiske konkretiseringen.

Utfordringen i anvendelsen av sosialetikken er dens iboende spenning mellom det åndelige og det verdslige regiment. Spesielt kommer dette spenningsfeltet til syne i kirkens uttalelser i politisk-etiske spørsmål. Å anvende og konkretisere det etiske normgrunnlaget i Skriften inn i det politiske rom innebærer en forskyvning fra teologisk til allmenntetisk argumentasjon. I en uttalelse fra kirken rettet mot politiske myndigheter vil derfor autoriteten i den sosialetiske uttalelsen forflytte seg fra det etiske normgrunnlaget i Skriften til den argumentative styrke det etiske normgrunnlaget har på allmenn basis.¹⁵⁸ Dette utgjør kjerneproblematikken i kirkens politisk-etiske uttalelser. Kirken er likevel først og fremst forpliktet på Guds ord, fordi den har sitt mandat fra Gud. Det er en avgjørende betingelse som alltid må vektlegges i et sosialetisk utspill fra kirken og vil være nøkkelen til en adekvat sammenheng mellom skriftgrunnlag og konkretisering.

For at en sammenheng skal anses som adekvat, er det ikke tilstrekkelig at selve saken er forankret i det etiske normgrunnlaget i Skriften. Det må også være en sammenheng mellom det etiske grunnlaget og de konkrete tiltakene. Det siste momentet er et viktig premiss som

¹⁵⁸ Henriksen 1988: 58

Asheim fremhever. Det er også i lys av dette Wisløff retter kritikk mot MKRs Sør-Afrika - engasjement, ved å hevde at MKR ikke kan gi etisk råd som det ikke er grunnlag for i Skriften.

6.6.3 Analyse-sakene

De to analyse-sakene fra MKR er basert på et bibelsk normgrunnlag som jeg finner legitimt og udiskutabelt. Menneskeverdet og kampen mot fattigdom og undertrykkelse er viktige kristne sosialetiske grunnprinsipper (se 5.1). Som vist i analysen, går MKR langt i konkretiseringen av disse bibelske normene i uttalelsene. Mitt førsteinntrykk er at avstanden mellom det etiske normgrunnlag og enkelte konkrete tiltak fra MKR virker utilfredsstillende stor. Et konkret eksempel på det er Sør-Afrika- analysen og forholdet mellom menneskeverdet (normgrunnlaget) og nivå 3 - forslagene om "registreringsplikt", en bestemt dato for vurdering av boikotten og forslaget om "*lovforbud mot transport av olje til Sør-Afrika på norske skip*"¹⁵⁹. Strikken er her tøydd ganske langt i forhold til fullmakten som MKR har i Guds ord. Spørsmålet er derfor om den er tøydd for langt?

Profeten Amos viser at konkretisering er en viktig forutsetning for at samvittigheten tiltales og at forandring på den måten oppstår. I en alvorlig sak som kampen mot apartheidregimet, ville det derfor vært umoralsk om DnK forholdt seg taus. Gud har tatt parti for rettferdigheten, og kirken må alltid være forpliktet på dette i kampen mot sosial undertrykkelse. Som vist i analysen, er den etiske begrunnelsen for MKRs forslag om "*registreringsplikt*" og en bestemt evalueringsdato satt i sammenheng med denne kampen. Noe som bekrefter dette er følgende utsagn: "*Hensynet til dem som lider under menneskerettighetsbruddene og det som tjener deres sak best, vil være det avgjørende kriterium for hvor spesifikt engasjementet skal utfoldes.*"¹⁶⁰ Jeg er enig i MKRs ståsted om behovet for konkretisering av engasjementet, som også må innebære at visse standpunkter vil måtte få realpolitiske konsekvenser. Samtidig vil jeg vektlegge momentet fra Asheim for hvor langt et etisk resonnement kan strekke seg som en adekvat konsekvens ut fra det bibelske normgrunnlaget.¹⁶¹ Det handler her om overgangen fra etiske til politiske overveielser.

¹⁵⁹ Se punkt 4.3.3

¹⁶⁰ Se punkt 4.3.5

¹⁶¹ Asheim: Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkter.

I St.m 26 (1985-86) gikk regjeringen inn for tiltak mot Sør- Afrika, der *"regjeringen forventer at de foreslåtte tiltak vil innebære at oljetransporten med norskeide skip til Sør-Afrika i det alt vesentlige vil bortfalle"*.¹⁶² I den sammenheng kom MKR med en henstilling til Stortinget om å fastsette en dato for vurdering av ordningens effektivitet (1. Januar 1987), og anbefalingen om *"lovforbud mot transport av olje til Sør-Afrika på norske skip"* dersom tiltakene ikke fungerte etter sin hensikt.¹⁶³ Det avgjørende momentet er at etter St.m 26 er det et sammenfall mellom regjeringen og MKR om den overordnede målsetningen og tiltakene som er nødvendig i kampen mot apartheidregimet.¹⁶⁴ Denne enigheten om mål og tiltak etter St.m 26, innebærer etter mitt syn at MKR her grenser til "det politiske i politikken"¹⁶⁵ i det de kommer med vurderinger om hvordan tiltakene skal gjennomføres i praksis og forslag om evaluering av tiltakene i etterkant. Mitt hovedpoeng er at spørsmålet om hvordan boikotten skal gjennomføres i praksis, tilslutt må være en politisk vurdering.

MKR's hovedmål er avskaffelse av apartheidregimet, der boikott anses som et riktig og etisk godt virkemiddel for å nå målet. Argumentasjonstyngden i den etiske vurderingen til MKR ligger derfor på hvorfor boikott er en etisk god løsning. Det er dette de vil overbevise politikerne om. Når det er oppnådd, må det være politikernes oppgave å gjøre de praktiske overveielserne rundt en slik boikott. MKR's politiske press blir heller ikke svekket av den grunn. Min vurdering av Sør- Afrika er derfor at tiltakene innenfor nivå 3 (f.eks. *"registreringsplikt"*) er hensiktsmessige konkretiseringer av premissgrunnlaget frem til det tidspunkt regjeringen foreslår tiltak som sammenfaller i stor grad med målsetningen til MKR. Forslagene om *"1.januar 1987"* og *"lovforbud av transport av olje på norske skip til Sør-Afrika"* i etterkant av St. m 26 må derfor være en politisk oppgave å vurdere.¹⁶⁶

Det kan også hevdes at et forslag om *"lovforbud"* i seg selv bryter med kirkens mandat, i lys av Confessio Augustanas art. 28 om at det *"å foreskrive øvrigheten lover"*¹⁶⁷ tilhører det verdslige regiment, og dermed politikens område. En slik eventuell påstand vil likevel ikke treffe intensjonen i utsagnet i CA art.28, fordi det der handler om en avvisning av kirkelig maktbruk mot myndighetene. *"Å foreskrive"* betyr der det samme som å påtvinge øvrigheten

¹⁶² Se 4.3.4

¹⁶³ Kommentar fra MKR til St.m 26

¹⁶⁴ Bakkevig 1995: 63

¹⁶⁵ Asheim 1989:119ff

¹⁶⁶ Se 3.2.2

¹⁶⁷ Se *Den norske kirkes bekjennelses-skrifter* ved Arve Brunvoll, 1972:88.

lover. Forslag om "lovforbud" fra MKR bryter dermed ikke prinsipielt sett med Confessio Augustana, fordi det bygger på overbevisning og ikke maktbruk.

I uttalelsen om "økonomisk globalisering som utfordring til kirkene", vurderer jeg MKRs forslag i nivå 2 og 3 som hensiktsmessige konkretiseringer ut fra det etiske premissgrunnlaget. Selv om forslagene er vel så konkrete som nivå 3 i "Sør-Afrika", er den avgjørende forskjellen at MKR og de politiske myndighetene ikke deler den felles politisk-etiske målsetningen.

Formålene med tiltakene i uttalelsen er å endre verdenshandelen mot en mer rettferdig retning som kommer de fattige landene til gode. Norge er en del av et økonomisk system som opprettholder og forsterker skjevfordelingen i verden, der mye av vår velstand er et resultat av denne skjevfordeling.¹⁶⁸ Avstanden mellom Norges rolle i det globale systemet og kirkens mål om rettferdig fordeling, medfører at en politisk uttalelse om endring av verdensressurser må være konkret og løsningsorientert. Kirken må kalle både på den kollektive samvittigheten og det mulige endringspotensialet. MKRs uttalelse fremhever begge delene. Skal endringspotensialet bli en politisk realitet, er det derfor nødvendig at kirken går foran med forslag til konkrete og overkommelige politiske tiltak. På bakgrunn av dette mener jeg at tiltakene i uttalelsene er relevante etiske konkretiseringer i lys av det bibelske normgrunnlaget.

En særlig utfordring for kirken i møte med konkretisering av uttalelser

Fra et indrekkelig perspektiv og i lys av den høye faglige kompetansen i MKR, vil jeg påstå at hovedutfordringen for MKRs troverdighet i politiske uttalelser primært ikke handler om den faglige innsikten og den allmenntiske argumentasjonen. Dette betyr ikke at jeg mener at det faglige perspektivet skal nedprioriteres. Den faglige innsikten er fortsatt avgjørende for en faglig overbevisning om den etisk mest hensiktsmessige løsningen. Den vanskeligste utfordring for MKR er likevel først og fremst å få frem den kristenetiske dimensjonen i de politiske uttalelsene. Faremomentet i en politisk uttalelse er at kirkens egenart og vesen lett går tapt.¹⁶⁹ Hvis det skjer, har kirken gått utover sitt mandat. En uttalelse fra MKR må derfor klare å skille seg ut fra en som er gitt av et politisk parti eller gruppering. Forutsetningen for

¹⁶⁸ MKR 35/07

¹⁶⁹ Bakkevig, Tjørhom 1981: 138

å klare det er å vektlegge den etiske dimensjonen i den politiske saken. Dette er et moment som Asheim kaller for den "meta-politiske dimensjon".¹⁷⁰ Det handler om at det ikke er nok med bare en allmenntisk argumentasjon, men også nødvendig å vektlegge den spesielle dimensjonen som nettopp den kristne tro belyser i saken.¹⁷¹ Som påvist i mine to analyser, klarer MKR i all hovedsak å få frem denne kristnetiske dimensjonen i forslagene. Samtidig vil det alltid ligge en generell fare for at MKR i kraft av sin faglige ekspertise og iver etter politisk påvirkning, glemmer sitt kirkelige mandat. I enkelte av de konkrete tiltakene i "Sør-Afrika"- uttalelsene kan vi se antydning til dette. Dersom MKR nedprioriterer den kristnetiske dimensjonen i uttalelsene, vil mange av medlemmene i kirken være berettiget i å stille følgende spørsmål: *"Hva har kirken med dette å gjøre? Det er jo kun politikk."* Konsekvensen kan bli at kirken mister indrekkelig troverdighet for sitt politiske engasjement. Faren for konflikt og splittelse vil på den måten kunne øke.

6.7 Foreløpig konklusjon og veien videre

Drøftingen av de prinsipielle problemstillingene, den representative autoritet og den kristne samvittigheten, viser at de ikke legger prinsipielle hindringer for konkretisering av kirkelige uttalelser i politikken. Den representative autoritet og den kristne samvittigheten har likevel praktiske konsekvenser for hvilken vekt vi skal legge på uttalelsene. De forsterker behovet for å legitimere uttalelsene ut fra det bibelske normgrunnlaget og faglig overbevisning. I drøftelsen av forholdet mellom skriftgrunnlaget og den etiske konkretiseringen hos MKR, er mitt syn at forslagene i hovedsak er hensiktsmessige ut fra kristnetiske grunnprinsipper som menneskeverd og rettferdighet. MKR får også i tilstrekkelig grad frem sammenhengen mellom de konkrete forslagene og det etiske premissgrunnlaget. Grensen til det "politiske" i uttalelsene til MKR går derfor her ikke på manglende vektleggingen av disse premissene, men i at organet kom med uttalelser om hvordan boikotten mot Sør-Afrika skulle gjennomføres i praksis. Jeg mener at evaluering og gjennomføring av boikott tilhører politikernes oppgave og ikke er et kirkelig anliggende.

Min foreløpige konklusjon så langt er derfor at etisk konkretisering i politisk-etiske uttalelser fra kirken er prinsipielt akseptabelt når følgende forutsetninger er lagt til grunn: 1. Det bibelske normgrunnlaget er tydeliggjort. 2. Faglig argumentasjon om et etisk handlingsvalg

¹⁷⁰ Asheim: Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkter.

¹⁷¹ Ibid

ut fra premissgrunnlaget 3. Den kristenetske dimensjonen i de konkrete tiltakene er fremhevet. Er disse tre forutsetningene til stede i en kirkelig uttalelse, er min mening, i lys av drøftelsen av MKRs uttalelser, at konkretiseringsgraden prinsipielt sett kan være tilnærmet ubegrenset.

En prinsipiell legitimering av etisk konkretisering i politisk-etiske uttalelser fra kirken, betyr ikke at kirken "bør" komme med konkretiserende uttalelser i praksis. Skal "bør" i hovedproblemstillingen besvares, er det nødvendig til slutt å diskutere nærmere de praktiske konsekvensene ved at kirken konkretiserer sine uttalelser. Jeg vil her fokusere spesielt på spenningen mellom kirkens sosialetiske troverdighet og kirkens enhet.

6.8 Er etisk konkretisering en forutsetning for kirkens sosialetiske troverdighet?

6.8.1 Kirken og de globale utfordringene

Bildet av en verden som er utrygg, ubalansert og har akutte problemer har de senere år blitt forsterket. Fremtidstro og utviklingsoptimisme som preget 1950- og 1960-tallet er i dag snudd til pessimisme og frykt. I lys av de akutte problemene virker derfor Bibelens verdier, som nestekjærlighet, solidaritet, rettferdighet og forvalteransvar, stadig mer aktuelle. I dette perspektivet er spørsmålet om det er tilstrekkelig at kirken begrenser seg til kun å levere de etiske premissene uten nærmere konkretisering?

Profeten Amos forkynte som nevnt Guds lov konkret og eksplisitt inn i samfunnet. Bare på den måten kunne urettferdigheten og synden i samfunnet belyses. Eksempelet med Amos viser at i møte med urettferdighet og undertrykkelse i samfunnet, er det ikke tilstrekkelig kun å peke på etiske premisser. Amos forkynner at Gud har en mening om den aktuelle situasjon. Gud vil noe bestemt. Gud vil rettferdighet. Bare når loven kaster lys over og dømmer det aktuelle og konkrete, blir kravet om omvendelse og forandring påtrengende. Samtidig er også det motsatte tilfellet: Dersom kirken begrenser seg til etiske premisser, blir Guds lov og vilje for samfunnet lett ufarlig. Generelle premisser medfører at Guds lov og vilje holdes på trygg avstand fra de konkrete samfunnsproblemer, og konsekvensen kan bli at den konkrete synden og Guds kall til forandring lett overses.¹⁷²

¹⁷² Asheim 1981: 102

Konkretisering av etiske premisser er altså en betingelse for at Guds vilje kan veilede samvittigheten. Bare på den måten kan Guds skapervilje virkeliggjøres som en forandringskraft mot egoisme, undertrykkelse og krenkelse av jordens ressurser, på individ- og samfunnsplan. Konkret anvendelse av kirkens normgrunnlag er en forutsetning for sosial forandring. Samtidig at dette en betingelse for kirkens sosialetiske troverdighet i verden. I lys av de akutte politiske og samfunnsmessige utfordringene i verden, er det nødvendig at kirken inntar en aktiv rolle og peker på en alternativ kurs. Det handler om kirkens ansvar for den verden Gud har skapt. Det handler om å bekjempe etiske apati på individ- og samfunnsplan - en apati som lett blir konsekvensen av fremtidspessimisme og frykt.¹⁷³ Det er derfor uansvarlig og umoralsk om kirken velger å utøve en passiv rolle i møte politisk-etiske utfordringer som vi i dag står overfor, og dermed overlater til den enkelte kristne å ta de politiske og samfunnsmessige vurderingene. Selv om det i dette synet ligger en frykt for at kirken skal bli politiserende, er en passiv og nøytral holdning til politisk-etiske spørsmål vel så farlig. Det siste er et vitnesbyrd til verden om at kirken bare er opptatt av det "sjelelige", og lite opptatt av alvorlige samfunnsspørsmål som opptar verden. En taus kirke står i fare for å bli oppfattet som lite troverdig og lite relevant for alle de som søker etter håp, ansvarliggjøring, ny livsstil og konkret etisk veiledning i eget liv og for samfunnet som helhet. Kirkelig verdensflukt vil ikke ha noe motsvar mot etisk apati og pessimisme. En passiv kirke er ikke troverdig for verden, og heller ikke "tro verdig" i forhold til Bibelens vektlegging av forholdet mellom tro og handling. Kirken må derfor være aktiv og konkret i sitt samfunnsengasjement. I praksis vil det innebære mulighet for konkret anvendelse av normgrunnlaget inn i det politiske rom.

6.8.2 Rådløsheten

En annen fare ved å løsrive det politiske rom fra kirkens etiske nedslagsfelt, er at vi ender opp med en privatisert og kristenindividualistisk sosialetikk. Den kristne er her bundet av de kristenetiske verdiene, men er overlatt til selv å trekke slutningene av disse. Mitt spørsmål er om den kristne friheten i politisk-etisk spørsmål, som Wisløff vektlegger så sterkt i sin tilnærming til kirkens politiske engasjement, likevel er mer til byrde enn frihet for den kristne. I en komplisert verden med mange valgmuligheter, vil ikke resultatet av denne friheten heller bli at samvittigheten ender opp i rådløshet? I et komplekst og pluralistisk

¹⁷³ Bakkevig, Tjørhom 1981: 138

samfunn som Norge er i dag, vil jeg hevde at det er en illusjon å tro at kristne ikke lar seg påvirke av denne utviklingen. I en slik kontekst er det vanskelig å foreta etiske vurderinger på et selvstendig grunnlag. Jeg tror i stedet at en privatisert sosialetikk heller ender opp i rådløshet og forsterker behovet for etisk navigasjonshjelp fra kirken. For å motvirke en potensiell rådløshet er derfor løsningen snarere en etisk konkretiserende kirke enn en reservert og passiv "Wisløff-kirke".

Kirken må våge å peke på etiske løsninger som vekker samvittigheten til engasjement og handling i møte med konkrete samfunnsproblemer. Konkretisering kan avdekke valgmuligheter som gir håp om endring og stimulerer samvittigheten til handling. I motsatt tilfelle, vil bibelske sosialetiske normer som legges på et generelt og uforpliktende plan virke demoraliserende for den kristne samvittigheten.¹⁷⁴

6.9 Hvilke konsekvenser har konkretisering av politisk-etiske uttalelser for kirkens enhet, og hvordan bør kirken forholde seg til disse konsekvensene?

Debatten som utspant seg i lys av MKRs politiske engasjement mot apartheidregimet i Sør-Afrika på midten 1980-tallet, en debatt som kom synlig til uttrykk gjennom et utall debattinnlegg i aviser, viste et tydelig skille mellom de som støttet en politisk engasjert kirke og de som var skeptisk til den politiske profilen til kirken. I møte med nyere uttalelser om for eksempel miljøsaken og asylsituasjonen i Norge, har denne debatten på ny dukket opp igjen. Representantene for de ulike synene kommer fortsatt fra de samme grupperingene i kirken. Et eksempel på det er en kommentarartikkel fra samfunnsredaktør Vebjørn Selbekk i avisen DagenMagazinet. I artikkelen tar Selbekk et oppgjør med biskop Tor B. Jørgensens utspill om innvandringspolitikken i Norge, der Selbekk sier bl.a følgende: *"Vi vil i det hele tatt advare mot å politisere kirken mer(...)Kirken skal forkynne det kristne evangeliet og forvalte sakramentene, ikke drive med politiske markeringer."*¹⁷⁵ Det at DagenMagazinet har et kristenkonservert ståsted med en lavkirkelig profil, gjør at denne kommentarartikkelen med all tydelighet viser at skepsisen mot kirkens politiske engasjement fortsatt er sterk blant de lavkirkelige i kirken. Det viser samtidig at Wisløffs syn fortsatt deles blant mange innenfor DnK i dag. Bør kirken ta hensyn til dette i sine politiske uttalelser?

¹⁷⁴ Asheim 1981:102

¹⁷⁵ 15 okt. 2009 :

<http://www.dagenmagazinet.no/Meninger/Samfunnskommentar/tabid/314/Default.aspx?ModuleId=63453&articleView=true&tabId=314>

Menigheten er sosialetikkens referanseramme. Som vist i 5.1 er NTs etikk rettet mot menighetslivet og sikter mot å styrke og bevare enheten. Sett fra det perspektivet er det uheldig at kirkens politiske uttalelser i stor grad ender med indrekirkelige uenighet og konflikt, og på den måten står i fare for å true enheten i menighetsfellesskapet. Her er det viktig å skille mellom en konflikt som dreier seg om det bibelske grunnlaget og en konflikt om den skjønnsmessige etiske vurderingen av et politisk spørsmål. Uenighet i synet på konkrete spørsmål kan umulig unngås, fordi det alltid vil være flere handlingsvalg som kan avledes ut fra et bibelsk normgrunnlag. En slik uenighet er sunn og må tåles av kirken. Betydelig farligere for enheten er det om konflikten handler om selve legitimiteten for kirkens politiske engasjement. Legger jeg til grunn at min påstand om at Wisløffs posisjon fortsatt deles av mange i kirken er riktig, er konsekvensen en reell fare for at kirkens politiske uttalelser kan true kirkens enhet. Grunnen til det, er at mange kan føle seg fremmedgjort i egen kirke. De kan oppleve at kirkens eliter er mer opptatt av å bedrive politikk enn å forkynne evangeliet. I ytterste konsekvens kan den potensielle fremmedgjørelsen medføre at enkelte medlemmer eller grupper melder seg ut av DnK.

Jeg mener likevel at denne potensielle faren ikke er et godt nok argument for at kirken må være passiv i sitt politiske engasjement. Kirken må være tro mot sitt kall i kampen for sosial rettferdighet, som også vil innebære en mulighet for konkretisering av politiske uttalelser. Kampen for oppreisning og solidaritet med de svake og undertrykte må gå foran hensynet til manglende sosialetisk bevissthet blant deler av kirkens grunnplan. Samtidig er det nødvendig at kirkens organer tar på alvor den manglende forståelsen av kirkens sosialetiske profil som mange av medlemmene uttrykker. I lys av etikkens referanseramme og mål, vil det være uansvarlig og ubibelsk om kirken overså dette i sitt politiske engasjement. En avgjørende oppgave for kirken er derfor å vektlegge en sosialetisk profil som i minst mulig grad går på bekostning av enheten og samtidig bevarer den sosialetiske troverdigheten. Et viktig skritt her vil etter mitt syn være at kirken målrettet arbeider med å gi sosialetikken en lokal forankring. Grunnen til det, er at den lokale menigheten er det beste virkemiddelet til å skape et sosialetisk engasjement blant kirkens medlemmer. Dette må skje i kombinasjon av teologisk bevisstgjøring og praktisk rettet sosialarbeid utgått fra menigheten.¹⁷⁶ Bare på den

¹⁷⁶ Bakkevig, Tjørhom 1981:128

måten kan kirken bli enhetlig og helhetlig i sitt engasjement. Kirkens sosialetiske engasjement må derfor ha menighetsforankring.

Jeg tror likevel det vil ta lang tid før det eksisterer en felles aksept i menighetene i DnK om berettigelsen av at kirken uttaler seg i politisk-etiske spørsmål. En viktig grunn til det, tror jeg ligger i at mange konservative kristne frykter at et aktivt sosialetisk engasjement fra kirken går på bekostning av frelsesforkynnelsen og evangeliefokuset. Menighetsforankring er viktig, men tidkrevende. Samtidig vil jeg hevde at et annet moment, som jeg diskuterer nærmere i neste avsnitt, er vel så viktig for kirkens politiske engasjement og angår både troverdigheten og enheten - det gjelder avveining av saker kirken skal engasjere seg i.

Finnes det en "gylden middelvei" for kirkens politisk-etiske engasjement som kan ivareta troverdigheten og enheten på best mulig måte?

Prinsipielt kan kirken komme med konkretiserende uttalelser i alle politiske spørsmål, fordi alle politiske spørsmål har en etisk dimensjon ved seg. Ut fra troverdighets- og enhetshensyn er min mening at kirken likevel må veie nøye hvilke politisk-etiske saker de ønsker å uttale seg konkret om. Dersom kirken kom med konkretiserende uttalelser i alle politisk-etiske saker, vil kirken for det første miste mye av sin påvirkningsevne. Symboleffekten, som er der når kirken først uttaler seg i en konkret sak, vil på den måten forsvinne. For det andre er mange politisk-etiske saker kompliserte og krever mye faglige ressurser. Et omfattende og bredt politisk engasjement vil tappe kirken for ressurser, være kostnadskrevende og vil gå på bekostning av andre viktige kirkeområder. Endelig vil kirken lett bli oppfattet som politiserende fordi kirken uttaler seg om "alt", og på den måten stå i fare for å skygge for sin primære oppgave: å forkynne Guds ord og forvalte sakramentene til menneskers frelse.

Jeg mener derfor at det er mest hensiktsmessig at DnK begrenser de konkretiserende politisk-etiske uttalelsene til saker der det foreligger åpenbar politisk og samfunnsmessig svikt. Det handler om å løfte frem de kristne verdiene når menneskeverdet krenkes uten at politiske myndigheter griper inn, i møte med krig og sosiale konflikter, når respekten for skaperverket overses, når politikken er med på å opprettholde urettferdige økonomiske

strukturer som holder fattige nede, og når en del av det kristne fellesskapet ber om hjelp fra trossøsken.¹⁷⁷

En avgrensning av engasjement til fundamentale kristne sosialetiske prinsipper, vil ikke gå på bekostning av den sosiale troverdigheten til kirken. Jeg tror i stedet det forsterker kirkens stemme i det politiske rom. En avgrensning tar samtidig til etterretning at kirken ikke er alene i kampen for sosial rettferdighet og andre kristne sosialetiske grunnverdier. Kirken kan derfor med frimodighet vektlegge sitt engasjement i saker som berører kirkens verdier på en særskilt og alvorlig måte og der kirken har tilegnet seg innsikt og kompetanse. MKRs kamp mot apartheidregimet er et godt eksempel på det. Endelig finner jeg avgrensning som en hensiktsmessig måte til å begrense muligheten for fremmedgjørelse blant medlemmer i kirken som opplever kirkens politisk-etiske uttalelser som lite legitime.

7.0 Sammendrag og konklusjon

Hovedproblemstillingen i oppgaven var som følger: *”Bør kirken komme med politiske konkretiseringer i sine etiske uttalelser om politiske spørsmål, og i tilfelle hvor langt kan den gå?”*.

Formålet i oppgaven har vært å belyse og drøfte viktige premisser for kirkens politisk-etiske uttalelser, for på den måten klargjøre hvor lang kirken kan gå i sine uttalelser om politiske spørsmål. Som tolkningsramme har jeg tatt utgangspunkt i hvordan Ivar Asheim og Carl Fredrik Wisløff forstår kirkens politiske mandat, i lys av toregimentslæren. Asheim og Wisløffs prinsipielle ståsted utgjorde videre analyseperspektivet i møte med Mellomkirkelig Råds uttalelser.

Analysen av uttalelsene viste at MKR i vesentlig grad sammenfaller med Asheims prinsipielle vurderinger, og at det i liten grad var korrespondanse med Wisløffs ståsted. I forhold til berettigelsen i at MKR uttaler seg om de bestemte sakene, kom jeg frem til at både Wisløff og Asheim vil gi legitimitet til selve saksengasjementet, begrunnet ut fra det bibelske normgrunnlaget. Legitimiteten i at kirken uttaler seg om den politisk-etiske saken utgjorde nivå 1 i nivåskjemaet i analysen, som er den laveste konkretiseringsgraden i en uttalelse. Wisløffs prinsipielle ståsted stoppet på nivå 1, i begge analysesakene. Analysen viste videre

¹⁷⁷ Henriksen, 1988:63

at MKR i begge sakene havnet på nivå 3: i *”vurdering av å ta ut spesielle sektorer som det rettes søkelys mot”*. Sett fra Asheims prinsipielle ståsted, konkluderte jeg med at han vil gi legitimitet til nivå 3 – forslagene fra MKR i uttalesene.

Oppgaven viser at de prinsipielle skillelinjene mellom Wisløff og Asheim ikke er et spørsmål om kirken har et politisk mandat, men hvor grensen går for kirkens engasjement i det politiske rom. Spenningsfeltet kommer til syne i hvor konkret kirken kan gå i en politisk-etisk sak ut fra det kristenetsiske normgrunnlaget. Wisløff sitt svar er å begrense konkretiseringen til kun å formidle etiske premisser i det politiske rom. Et viktig argument for hans motstand mot konkretisering, er at kirken ikke kan uttale seg om noe som direkte kan relateres til Skriften og den potensielle faren for samvittighetsnød hos kristne. Asheim derimot, hevder at konkretisering er en nødvendighet for å kunne *”tale til samvittigheten”*.

Teorien i møte med analysen reiste ulike prinsipielle problemstillinger i forhold til konkretisering av politisk-etiske uttalelser. Det er i særlig grad forholdet til den representative autoritet og samvittigheten som har blitt fremhevet som viktige prinsipielle momenter. Tilsynelatende virker disse momentene til å være gode argumenter for at kirken prinsipielt sett bør unngå å konkretisere etikken i uttalelser. Drøftelsen kom likevel frem til at momentene ikke legger prinsipielle hindringer for konkretisering av kirkelige uttalelser i politikken. På den andre siden vil den representative autoritet og samvittigheten måtte få praktiske konsekvenser for hvordan uttalelsene til kirken skal vektlegges. Momentene forsterker behovet for at kirken klarer å fremheve det bibelske normgrunnlaget og den faglige overbevisningen i uttalelsene. Er disse forutsetningene til stede i en uttalelse, samt at uttalelsen viser en adekvat sammenheng mellom normgrunnlaget og de konkrete tiltakene, er min vurdering at det prinsipielt sett er tilnærmet ubegrenset hvor langt kirken kan gå i konkretisering av politisk-etisk uttalelser. De prinsipielle begrensningene som toregimentslæren legger, er først og fremst at kirken ikke kan ty til makt og *”foreskrive øvrigheten lover”* i uttalelsene. Min vurdering av konkretiseringsgraden i en uttalelse er derfor på linje med Asheim og MKR.

For å besvare hovedproblemstillingen, har jeg sett det som nødvendig å skjelne mellom de prinsipielle momentene og de praktiske konsekvensene i spørsmålet om konkretisering av politisk-etiske uttalelser fra kirken. Et viktig anliggende hos meg har vært antagelsen om at

kirkens medlemmer er splittet i synet på kirkens politiske engasjement, og har derfor drøftet betydningen dette kan ha for kirkens vurdering av politiske spørsmål. Avstanden mellom Wisløff og Asheim, som kommer frem i oppgaven, mener jeg illustrerer på en god måte spennvidden som eksisterer innenfor kirken på dette området. Et viktig moment hos meg i drøftelsen har vært å ta hensyn til denne spennvidden, uten at det går på bekostning av kirkens sosialetiske troverdighet. Mitt første poeng er at kirken må ta hensyn til enheten i sitt politiske engasjement, fordi menigheten er sosialetikkens referanseramme. Mitt andre poeng er at dette hensynet ikke må gå på bekostning av kirkens kall til å praktisere det sosialetiske normgrunnlaget som vist i 6.2.1, i kampen for sosial rettferdighet, menneskeverdet og skaperverkets beskyttelse. Skal etikken være en forandringskraft, er det nødvendig at den er konkret. Jeg støtter meg på Asheims utsagn om at: *”tale til samvittigheten kan man ikke gjøre uten å være konkret. Etisk bevissthet som ikke er bevissthet om konkrete forhold, er i virkeligheten mangel på bevissthet.”* Kirkens troverdighet inn i verden, er avhengig av at kirken våger å være konkret i sitt sosialetiske engasjement.

Det er til dels to motstridene hensyn, troverdigheten og enheten, som jeg på best mulig måte forsøker å binde sammen. Løsningen på denne spenningen vil være at kirken nøye avveier hvilke politiske spørsmål de ønsker å uttale seg om, for enheten og troverdighetens skyld. Kirken kan prinsipielt uttale seg konkret om alt, men er tjent med å komme med konkretiserende uttalelser i saker som berører de kristne verdiene på en fundamental måte. Kirkens troverdighet og evne til påvirkning vil på den måten forsterkes. Nøye avveining vil samtidig være det mest hensiktsmessige virkemiddelet for å bevare den indrekirkelige enheten. En forutsetning som må legges til grunn her, og som jeg påpekte i drøftelsen av autoritetsproblemet, er at denne avveiningen må skje i etiske fora i kirken som legger til rette for bred drøftelse om kompliserte etiske spørsmål og felles uttalelser.

Konklusjonen på hovedproblemstillingen er derfor som følger: Kirken bør komme med konkretiserende tiltak i saker som berører kristne verdier *på en særskilt og alvorlig måte*. I den type saker vil det heller ikke være noen prinsipiell begrensning på hvor langt kirken kan gå i konkretiseringen.

8.0 Litteraturliste

- Aarflot, Andreas (1987): "Skal kirken tie eller tale?" og "Grunnlag og virkemidler for kirkens politiske engasjement" i *Kirke og Kultur*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, s. 139-150 og s. 153-156.
- Aarflot, Andreas (2008): *Samtidsspeil eller fyrtårn?*. Bergen: Eide forlag.
- Althaus, Paul (1978): *The ethics of Martin Luther*. Minneapolis: Fortress Press.
- Asheim, Ivar (1981): "Skapertroen og drivkraft" i Bakkevig, T og O. Tjørholm (red.): *Gud vil rettferdighet*. Oslo: Luther Forlag, s. 98-120.
- Asheim, Ivar (1989): "Det politiske i politikken" i *Det levende Ordet. Festskrift til professor, dr. theol. Åge Holter*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 119-138.
- Asheim, Ivar (1990): "Vern om skaperverket" i *Luthersk kirketidene*. Oslo: Nye Luther Forlag, s. 33-44.
- Asheim, Ivar (ukjent årstall): *Kirken og menneskerettene. Noen prinsipielle synspunkter*. Upublisert materiale, hentet fra MKRs arkiver. Arkivnr. 321.1, 13 sider.
- Aukrust, Tor (1967): *Mennesket i samfunnet. En sosialetikk. Bind 1*. Oslo: Forlaget Land og Kirke.
- Austad, Torleiv (1972): "Luthers lære om de to regimenter og dens aktualitet" i *Ung teologi nr.1 årg. 5*. Teologisk tidsskrift. Oslo: utgitt av Menighetsfakultetets studenter, s. 1-13.
- Austad, Torleiv (1974): *Kirkens grunn: analyse av en kirkelig bekjennelse fra okkupasjonstiden 1940-45*. Oslo: Luther Forlag.
- Austad, Torlev (2008): "Kirkekampens betydning i Carl Fr. Wisløffs teologiske tenkning – spesielt med henblikk på to-regimentslæren" i Sverre Bøe (red.): *Teologen Carl Fredrik Wisløff. En antologi hundre år etter hans fødsel*. Oslo: FMH-forlaget, s.112-128.
- Bakkevig, Trond (1981): "Den norske kirkes sosialetiske profil-status" i Bakkevig, T. og O. Tjørholm (red.): *Gud vil rettferdighet*. Oslo: Luther Forlag, s.130-151.

- Bakkevig, Trond (1995): *Den norske kirke og kampen mot apartheid*. Oslo: utgitt av Mellomkirkelig Råd.
- Brunvoll, Arve (1972): *Den norske kirkes bekjennesskrifter*. Oslo: Lunde forlag.
- Heiene, Gunnar (1984): "Bibelske motiver for sosialetikk" i Øystein Spilling (red.): *Presten som sosialetisk veileder*. Oslo: Verbum forlag, s.17-30.
- Heiene, Gunnar (2000): "Makt, eiendom og rettferdighet – utfordringer ved et årtusensskifte" i Jan-Olav Henriksen (red.): *Makt Eiendom Rettferdighet. Bibelske moraltradisjoner i møte med vår tid*. Oslo: Gyldendal akademisk, s. 29-66.
- Henriksen, Jan-Olav (1988): "*For menneskelivets skyld...*". *Den norske kirkes internasjonale menneskerettighetsengasjement*. Uppsala: utgitt av Nordiska Ekumeniska Institutet.
- Skjevesland, Olav (1984): "Sosialetikk i kirkens forkynnelse – hvorfor og hvordan?" i Øystein Spilling (red.): *Presten som sosialetisk veileder*. Oslo: Verbum forlag, s.127-135.
- Smith, Axel (1982): *Rett fordeling. Om normer for en kristen politisk etikk*. Oslo: Luther Forlag.
- Tjørholm, Ola (1981): "Den norske kirkes sosialetiske profil – status" i Bakkevig, T. og O. Tjørholm (red.): *Gud vil rettferdighet*. Oslo: Luther Forlag, s.130-151.
- Willoch, Kåre (1987): "Kirkens politiske engasjement" og "Hvor går grensen for kirkens politiske engasjement" i *Kirke og Kultur*. Oslo: Gyldendal norske forlag, s. 130-138 og s. 151-152.
- Wisløff, Carl Fredrik (1977): *Det kristne livet. Kortfattet kristen etikk*. Oslo: Lunde forlag.
- Wisløff, Carl Fredrik (1978): *Ordet fra Guds munn: aktuelle tanker om forkynnelsen*. Oslo: Lunde forlag.
- Wisløff, Carl Fredrik (1983): *Martin Luthers teologi*. Oslo: Lunde Forlag.
- Wisløff, Carl Fredrik (1986): "Har kirken (misjonen) et politisk oppdrag?" i *Fast Grunn. Nr 1. 1986*. Oslo: Lunde Forlag og bokhandel A/S, s. 34-38.

Østnor, Lars (2008): "Kristen etikk – for kristenlivet eller menneskelivet? En analyse og vurdering av Carl Fr. Wisløffs etikkbok" i Sverre Bøe (red.): *Teologen Carl Fredrik Wisløff. En antologi hundre år etter hans fødsel*. Oslo: FHM – forlaget, s. 83-98.

Kilder fra MKRs arkiv:

Kommentar fra Mellomkirkelig Råd til "Rapport fra den interdepartementale arbeidsgruppen for å vurdere mulige tiltak mot Sør-Afrika." *Arkivnr. 334.6*. Oslo, februar, 1985.

Brev til utenriksminister Sverre Stray ang. situasjonen i Sør-Afrika. *Arkivnr. 334*. Oslo, juli 1985.

Momenter i vurderingen av regjeringens forslag til norsk Sør-Afrika- politikk. *Arkivnr. 334.0*. Oslo, februar 1986.

Om norske tiltak mot Sør-Afrika. Kommentar fra Mellomkirkelig Råd til stortingsmelding 26. *Arkivnr. 334*. Oslo, mars 1986.

Synspunkter på spørsmålet om oljeembargo mot Sør-Afrika. *Arkivnr. 334.0*. Oslo, mai, 1986.

Mellomkirkelig Råds menneskerettighetsengasjement. *Arkivnr. 321.1*. Oslo, mai 1988.

Mellomkirkelig Råd og den internasjonale shellboikotten. Notat til MKRs møte. *Arkivnr. 334.0*. Oslo, november 1988.

Vedtak fra Mellomkirkelig Råd for Den norske kirke angående boikott av selskaper som leverer olje og strategiske varer til Sør-Afrika. *Arkivnr. 334.0*. Oslo, desember 1988.

Internettkilder:

"Økonomisk globalisering som utfordring til kirkene". Sakspapiret og vedtak i sak 35/07, Oslo, 11-12. Sept. 2007 (19.s.). Lastet ned fra internettside:

http://kirken.no/index.cfm?event=searchProgramPost&searchtype=adv_vedsak&searchstring=%C3%B8konomisk+globalisering&vedsak=15&vedsak=14 (13.oktober)

www.caplex.no. Internettside: <http://www.caplex.no/Web/ArticleView.aspx?id=9335059> (4 nov. 2009.)

